

החברה הפלסטינית בישראל במצב חירום דו"ח נזקי גוף, רכוש ונפש במלחמת ישראל השנייה בלבנון

נביה בשיר

סייעו בעריכה:

עיד רוחאנא ואחמד אל-שיח' מוחמד

עטאא

המרכז הערבי לייעוץ והדרכה במצבי חירום

ביוזמת

אגודת הגליל - האגודה הערבית הארצית למחקר ושירותי בריאות

שותפים בו:

עדאלה - המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל

אלאהאלי - המרכז לפיתוח קהילתי

עמותת התרבות הערבית

סות אלעאמל (קול העובד)

אתיג'אה - ארגון גג של עמותות ערביות בישראל

איגוד הפסיכולוגים הערבים

החברה הפלסטינית בישראל במצב חירום
 דו"ח נזקי גוף, רכוש ונפש במלחמת ישראל השנייה בלבנון

נביה בשיר

The Arab Population in Northern Israel under State of Emergency:
 Damages from the Second Israeli War on Lebanon - A Report

Nabih Bashir

תרגום והפקה: "הרמס" - תרגום והפקה" - נביה בשיר
 עריכה לשונית: יסמין הלוי

© כל הזכויות שמורות, 2007

אגודת הגליל - האגודה הערבית הארצית למחקר ושירותי בריאות

עטאא - המרכז הערבי לייעוץ והדרכה במצבי חירום

ת"ד 330 שפרעם 20200

טל: 04-9861171

פקס: 04-9861173

אתר אינטרנט: www.ataa48.org

דוא"ל: admin@gal-soc.org

www.rikaz.org

ריכאז - בנק המידע - אגודת הגליל ערך את הסקר וניתח את ממצאיו.

תוכן העניינים

4	תקציר
5	הקדמה
6	דברי תודה
7	מבוא
14	פרק 1: הממצאים - הצגה וניתוח
30	פרק 2: הבסיס המשפטי להתנהלות ממשלת ישראל
39	פרק 3: התנהלות השלטון המקומי והחברה האזרחית הערבית
42	פרק 4: יוזמות
48	נספחים

תקציר

בעיני הערבים בישראל, מלחמת ישראל השנייה בלבנון מתאפיינת בכך שזאת הפעם הראשונה בה הם מהווים חלק מחזית ישראלית מופגזת. אפשר היה, אם כן, לצפות שתושבים ערבים רבים יביעו עוינות לחזבאללה וללבנון. אולם, אם נסתמך על אמצעי התקשורת והמנהיגות הערבית הארצית והמקומית בארץ - זה לא קרה.

אגודת הגליל ומרכז עטאא חברו יחדיו לכתיבת דו"ח המתעד את הנזקים שסבלה האוכ'לוסייה הערבית בישראל כתוצאה ממלחמת ישראל השנייה על לבנון. לצורך זה נערך סקר שבו השתתפו 24 רשויות מקומיות ערביות ומעורבות שבתחומיהן נפלו טילים. כמו כן נאספו נתונים מ-240 בתי אב ערביים (1,129 נפש) ביישובים ערביים רבים בצפון ומתושבים ערבים בחיפה.

ממצאי הדו"ח מצביעים על חולשתה של החברה הערבית בישראל. כאשר הוכרז במדינה מצב חירום נחשפה חולשה זו בהתנהגותם של יחידים, מוסדות ועמותות, ובהעדר תשתית של שירותים חברתיים ביישובים הערביים. המחסור בשירותים בלט כאשר נפלו קורבנות בנפש ונזק רב נגרם לרכוש כתוצאה מנפילת הטיילים והרקטות. לשלטון המקומי חסרו באותה עת צוותים מיומנים המסוגלים להתמודד עם מצבים כאלה - צוותים רפואיים, שירותים פסיכולוגיים, תחנות כיבוי אש, תחנות מד"א, מוסדות הדרכה ואספקת מזון.

מספר ההרוגים הערבים כתוצאה מהלחימה הגיע ל-18 (41% מכלל האזרחים שנהרגו מהיום הראשון למלחמה ועד יומה האחרון). ראוי לציין כי 78% מכלל ההרוגים הערבים נפלו במחצית השנייה של המלחמה (מ-26 ביולי עד 4 באוגוסט), ואילו בקרב היהודים המגמה היתה הפוכה: 60% מהאזרחים היהודים שנהרגו כתוצאה מהמלחמה נפלו בשבוע הראשון שלה.

מן הדו"ח עולה גם כי, 11 רשויות מקומיות ערביות נזקקו לשירותי מכבי האש במהלך המלחמה, אך בשום יישוב ערבי בארץ אין תחנת כיבוי אש כזו; ל-70 אחוז מכלל בתי האב הערביים שניזוקו לא היה מקום מגורים חלופי; כ-67% דיווחו על פגיעה נפשית במהלך המלחמה ואחריה; 10% דיווחו על פגיעה גופנית, אחוז גבוה מהם (46%) בני 20-50, ואחוז קטן (כ-13%) בני פחות מתשע. ל-11 אנשים נגרמה נכות גופנית.

עד כה פורסמו בארץ דו"חות רבים, רשמיים ולא רשמיים, בנוגע להשלכות מלחמת ישראל השנייה על לבנון, וכמעט כולם עסקו בסיבות לכישלונה של הממשלה ומוסדותיה לנהל את מצב החירום. עם זאת, אף אחד מהדו"חות לא עמד על רמת פגיעותם של המוסדות הרשמיים והאזרחיים הערביים בארץ ולא תיעדו את הנזקים שנגרמו לערבים.

בצפון הארץ חיים כ-620 אלף תושבים ערבים, ומהווים כ-52.5 אחוז מכלל תושבי האזור וכ-57 אחוז מכלל התושבים הערבים בארץ, לא כולל ירושלים והגולן. במלחמת ישראל השנייה בלבנון, בקיץ 2006, סבלה האוכלוסייה הערבית מנזקי המלחמה - מוות ונזקי גוף, רכוש ונפש, נוסף לאפליה המבנית שממנה סובלת החברה הערבית בישראל בכל תחומי החיים. הממצאים המרכזיים העולים מן הסקר על נזקי המלחמה מצביעים על מחסור בשירותים כגון בתי חולים, תחנות מד"א וכיבוי אש, ופעילותם של ארגונים חברתיים לא ממשלתיים הפועלים במסגרת השלטון המקומי הערבי להפניה, הדרכה ועזרה לתושבים הערבים במצבי חירום.

לאור השיתוק שכבש את השלטון המרכזי פסקו גם אספקת השירותים, המזון והתמיכה הנפשית שהוא אמור לספק, והחלל שנפער היה אמור להתמלא בפעילות הארגונים הלא-ממשלתיים שיספקו גם כלים ודרכים להתמודד עם מצב החירום. השלטון המקומי בישראל בכלל, וביישובים הערביים בפרט, קשור ביחסי תלות עם השלטון המרכזי, ואינו עצמאי באופן שיכול היה לאפשר לו להגיב במהרה ולספק את השירותים הדרושים.

כתוצאה מכך, יזמה אגודת הגליל ב-26 ביולי 2006 פגישה רבתית של עמותות וארגונים פרו-עלים בקרב התושבים הערבים בצפון: הוועד הארצי לעזרה רפואית; אגודת הגליל - האגודת הערבית הארצית למחקר ושירותי בריאות; עדאלה - המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל; אלאהאלי - המרכז לפיתוח קהילתי; סות אלעאמל (קול העובד); עמותת התרבות הערבית; אתיג'אה - ארגון גג של עמותות ערביות בישראל; איגוד הפסיכולוגים הערבים; איגוד רופאי השיניים, ואנשי מקצוע אחרים. הפגישה נועדה להקים מרכז ערבי לייעוץ והדרכה במצבי חירום (שקיבל מאוחר יותר את השם "עטאא"), שיספק ייעוץ והדרכה בתחומי בריאות ובריאות הנפש, החוק והכלכלה (פיצויים על נזקים). מרכז עטאא הוקם עד מהרה, ומ-31 ביולי 2006, כלומר 19 יום לאחר פרוץ המלחמה, החל הצוות המייעץ, שכלל פסיכולוגים ועורכי דין, לקבל פניות טלפוניות מהתושבים הערבים בארץ (בטלפון שמספרו *2231). לצורך זה, הוקם גם אתר אינטרנט (www.ataa48.org) שיספק תשובות לשאלות הנפוצות הקשורות למצבי חירום ולמלחמה. האתר מכיל מידע כללי על אודות דפוסי ההתנהגות של פרטים וקבוצות במצבי חירום, וקישורים להורדת מסמכים וטפסים שיש להגישם למוסדות כדי לקבל פיצויים.

הדו"ח שלפנינו נכתב במטרה להבין ולתעד את תפקיד השלטון המרכזי, השלטון המקומי, הארגונים והעמותות בצל מלחמת ישראל השנייה בלבנון, את רמת מוכנותה של החברה הערבית בישראל למצבי חירום ואת הנזקים שנגרמו כתוצאה ממצב זה. חשוב לציין כי, אגודת הגליל הציעה את השירותים המשרדיים ואת המקום לשירות צוותי העבודה על הדו"ח. דו"ח זה הוא פרי מאמצים רבים ותרמו לו הארגונים השותפים במרכז עטאא ואנשי רבים מכדי שנוכל למנות את כולם. צוות סוקרים אסף את הנתונים וערך ראיונות עם תושבי הישובים הערביים בצפון שניזוקו כתוצאה מנפילת טילים או רקטות; צוות אחר כלל סטטיסטיקאים שניתחו את הנתונים; ובשלב האחרון, מרכז עטאא העביר את כל החומרים לחוקר נביה בשיר במטרה לכתוב את הדו"ח.

מרכז עטאא

ברצוני להודות לצוות העמיתים הגדול של אגודת הגליל על עזרתם, ובייחוד לד"ר באסל ע'טאס (מנכ"ל אגודת הגליל), אחמד אלשיח' מוחמד (מנהל רכאז - בנק המידע), עיד רר-חאנא (סטטיסטיקאי ברכאז) ומקבולה נסאר (מעמותת אלאהאלי - מרכז לפיתוח קהילתי) על מאמצייהם. הם קראו את הטיוטה הראשונה והערותיהם על התכנים והמבנה סייעו רבות להוצאתו. גם קטי בראנסי, שסייעה במלאכת איסוף הנתונים וריכוזם, ראוייה לתודות רבות. כל האנשים שסייעו באופן ישיר או עקיף לעריכת הדו"ח שותפים לתוכנו ולמבנהו, אולם, האחריות המלאה לתוכנו היא של עורך הדו"ח בלבד.

נביה בשיר

דברי תודה

בבוקר יום רביעי, 12 ביולי 2006, חטף כוח חזבאללה שני חיילי מילואים ישראלים והרג שמונה חיילים תוך כדי הפגזה מקומית של גבול הצפון. באותו לילה החליטה ממשלת ישראל (החלטה מס' 258) להגיב על הפעילות נגד המדינה (ראו נספחים 1 ו-2), אף שידעה כי תגובה כזאת נגד החזבאללה תגרור פגיעות רבות בעורף. שר הביטחון הנחה את אלוף פיקוד העורף וגורמים אחרים הנוגעים בדבר להיערך באופן מלא לאפשרות של מציאות חדשה, שבה העורף יהיה פגיע וחשוף לכוחות המזוינים מגבול לבנון (ואולי לחזיתות אחרות, בעיקר לאורך הגבול עם הגדה המערבית ורצועת עזה).

על סמך נתוני פיקוד העורף, המוסד לביטוח לאומי וגופים אחרים, במהלך המלחמה נפלו ביישובי הצפון כ-3,970 טילים ורקטות. כתוצאה מכך נפגעו כ-5,091 איש (ביניהם כ-38% נפגעי חרדה, 59% פגיעות קלות, 86 פגיעות בינוניות ו-34 פגיעות קשות), ומספר האזרחים שקיבלו דמי נכות בדרגות שונות הגיע עד ל-62%; ונהרגו 117 חיילים ישראלים ו-52 אזרחים (ביניהם 18 ערבים) (ראו נספח 7). חיל האוויר ביצע יותר מ-15,500 גיחות - 3,000 גיחות צילום ו-1,200 גיחות תובלה. חיל הים הפגיז את לבנון כ-2,500 פעמים. בהחלטה מס' 1701 של מועצת הביטחון של האו"ם הושגה הפסקת אש בצהרי יום שני, 14 באוגוסט 2006.

לפי נתוני המוסד לביטוח לאומי, מספר ההרוגים ו"נפגעי איבה" בקרב האזרחים בישראל הגיע בשנת 2006 ל-5,505. מספר הקורבנות בקרב האזרחים הזה נחשב לשיא בכל תולדות ישראל מאז 1947 כפי שמצביעה הטבלה הבאה.

**טבלה 1: מספרים רשמיים: נפגעים והרוגים אזרחיים ומספר אירועים
כתוצאה מהמאבק הישראלי-ערבי-פלסטיני לפי שנים, 2006-1947**

מספר נפגעים						ממוצע לשנה	מספר אירועים (ממוצע לשנה)	שנת פגיעה
ממוצע לשנה (הרוגים)	הרוגים	ממוצע לשנה (פצועים)	פצועים (ממוצע לשנה)	ממוצע לשנה	סך הכול			
	1,652		16,825		18,477		2,989	סך הכול
4.1	45	14.1	155	18.2	200	13	144	1957-1947
10	191	25	474	35	665	18.4	350	1976-1958
20.1	342	50.7	862	70.8	1,204	40	680	1993-1977
38	190	367.4	1,837	405.4	2,027	121.4	607	1998-1994
7	7	137	137	144	144	53	53	1999
25	25	465	465	490	490	189	189	2000
176	176	1,918	1,918	2,094	2,094	304	304	2001
303	303	2,907	2,907	3,210	3,210	183	183	2002
154	154	1,186	1,186	1,340	1,340	124	124	2003
86	86	851	851	937	937	132	132	2004
47	47	607	607	654	654	88	88	2005
82	82	5,423	5,423	5,505	5,505	132	132	2006

המוסד לביטוח לאומי. דף מידע 1: אזרחים נפגעי פעולות איבה. מינהל המחקר והתכנון, אפריל 2007, 2.

מאז המתקפה על לבנון ב-12 ביולי, כלומר במשך 33 יום, הוטל על התושבים הערבים בישראל - במיוחד על תושבי הצפון, המהווים 57% מכלל הערבים בארץ - סוג מסוים של מצב חירום הנקרא בלשון החוק "מצב מיוחד". למרות "מצב החירום" הממושך בישראל, שתוקפו מוארך מדי שנה ובצלו מקבלות "תקנות ההגנה לשעת חירום" משמעותיות שונות בהתאם למצב, אפשר להכריז גם על "מצב מיוחד בעורף" או על מלחמה רק במצבים מסוימים (מלחמה או אסונות טבע). בג"ץ 6893/05 מצוין כי, להכרזה על "מצב מיוחד בעורף", הכרוכה בשיבוש דפוסי החיים השגרתיים במדינה, יש השלכות המחייבות את המדינה מול אזרחיה ותושביה, וכן השלכות במישור היחסים הבינלאומיים. ב"מצב מיוחד" ניתנות סמכויות רבות למוסדות שונים במדינה, בעיקר למוסדות בעלי אופי צבאי, כדי לאכוף על האזרחים נהלים לאכיפה במצבים רגילים.

1 בג"צ 6893/05 בעניין תוכנית ההתנתקות ופינוי ההתנחלויות מרצועת עזה. כדי ליישם את התוכנית השתמשה הממשלה בתקנות ההגנה לשעת חירום. הממשלה השתמשה בתקנות אלו גם בעניין אגודת "אנסאר אלסג'ין" ב-8 בספטמבר 2006, כדי להכריז עליו כהתארגנות בלתי חוקית.

במצב כזה נחשפת חולשתם של השירותים הקהילתיים הנמצאים באחריות המדינה. יתרה מזו, בפעילות השלטון המקומי ברשויות הערביות וביחסיו עם החברה האזרחית נתגלו נקודות תורפה רבות, הן בתשתית ביישובים הערביים והן ברמת המורכבות של החברה הערבית בישראל להתמודדות עם מצבי חירום. חלק מן הבעיות שהתגלו קשורות בחוסר יעילות, חולשה ומיעוט אמצעים בשלטון המקומי הערבי, וחלקן בחולשת המנהיגות הפוליטית והמינהלית המקומית והארצית. אנו מחלקים את נקודות התורפה והחולשה לשלוש קטגוריות בסיסיות על פי מקורן:

1. כישלון הממשלה בניהול מצב החירום; התעלמות מוסדות המדינה מצורכי התושבים בכלל ומאי-מוכנות היישובים הערביים להתמודד עם מצבי חירום בפרט כתוצאה מהחשיבות השולית שמייחסת המדינה לעורף האזרחי בזמן מלחמה.
2. אי-יעילות השלטון המקומי והחברה האזרחית בדרך כלל, ובמצב מלחמה בפרט.
3. אוזלת יד המנהיגות הפוליטית והמינהלית הערבית המקומית והארצית.

במקרים רבים הפגיוזו כוחות צה"ל את לבנון ממקומות קרובים מאוד ליישובים ערביים, ובמקרים אחדים אף מתוכם, כפי שאירע, למשל, בכפר פסוטה. מתקנים צבאיים רבים נמצאים בקרבת יישובים ערביים, וההפגזות שכוונו אליהם מתוך לבנון גרמו שם לפגיעות בנפש וברכוש, כמפורט בפרק הראשון.

בעיני הערבים בישראל, מלחמת ישראל השנייה בלבנון מתאפיינת בכך שזאת הפעם הראשונה בה הם מהווים חלק מהחזית הישראלית המופגזת. אפשר היה אם כן לצפות שתושבים ערבים רבים יביעו עוינות לחזבאללה וללבנון, אולם, אם נסתמך על אמצעי התקשורת והמנהיגות הערבית הארצית והמקומית בארץ - זה לא קרה. אדרבה, מקרבם בשר הקורבנות ומקרבם אבק השריפה. תמונה אופיינית ניתן לדלות מהראיון עם עבד אלרחים טלוזי, האב ששכל את שני בניו במלחמה ועורר זעם בציבור הישראלי כאשר הודה למזכ"ל חזבאללה חסן נסראללה על דברי הניחומים והבעת הצער שלו. האב אינו מבין את הכעס הזה: "כועסים שאני חושב שהילדים שלי שהידיים? אם הם לא שהידיים אז מה הם כן?" (ראו נספח 8). שאלה זו מעלה שוב ושוב את הבעייתיות במעמדם ובמצבם של התושבים הערבים בישראל. משמעות אחת טמונה במושג האזרחות ושֵׁ ברירותו, המתגלה ביתר שאת במצבי חירום. מדינת ישראל, על מוסדותיה, אינה מייחדת לתושבים הערבים שום אמצעים להתמודדות עם מצבי חירום.

ראוי גם לציין כי, כל המוסדות והגופים הממשלתיים והבלתי ממשלתיים - ועדת החוץ והביטחון בכנסת, ראש הממשלה, מבקר המדינה (בדו"ח מס' 57 והאחרון לשנת 2006) ואמצעי התקשורת בישראל - כינו את הפעילות הצבאית בצפון ובלבנון "מלחמה" והתייחסו אליה כך. מבחינה משפטית זו אינה הגדרה נכונה, כי על מנת לצאת למלחמה יש להכריז עליה באופן רשמי, ודבר כזה לא נעשה. הממשלה סירבה להכריז על מלחמה, ובג"צ אף אישר זאת והעניק לה גושפנקה חוקית בפסק הדין בעקבות עתירתם של ח"כ יוסי ביילין, התנועה לאיכות השלטון ואחרים. שופטות בג"צ שדנו בעתירה העדיפו לא לדון בעיקרה - הגדרת "מלחמה מהי" והצורך להכריז עליה היתה אתגר גדול ומורכב מבחינה משפטית - ודנו בה באופן שטחי למדי, שסיפק לממשלה תירוצים במקום להפנות אליה את חצי הביקורת. בחיבור זה העדפנו להשתמש בביטוי "מלחמת ישראל השנייה בלבנון" במקום "מלחמת לבנון השנייה", "המלחמה עם לבנון" או "מלחמת ישראל-לבנון", כי שם זה משקף טוב יותר את מהלך הפעילות המלחמתית, מטרותיה והצדדים שהשתתפו בה.

לרוב, ישראל מאשימה את החזבאללה בשימוש בתושבי הכפרים בדרום לבנון כ"מגן חי". ד"ר אל"מ (מיל) ראובן ארליך, מנהל מרכז המידע למודיעין ולטרור שבמרכז למורשת המודיעין (מל"מ), פירסם דו"ח תחת הכותרת "שימוש באזורים לב-

נוניים כ'מגן אנושי', כבר ב-11 באוקטובר 2006 (כחודש לפני פרסומו בשפה העברית). הדו"ח מתאר כיצד משתמש החזבא-לה באזרחים הלבנוניים כ"מגן אנושי" - נוהג המהווה הפרה של החוק הבינלאומי ומוגדר כפשע מלחמה, בניגוד ל"מחויבותו של צה"ל להימנע עד כמה שניתן מפגיעה באזרחים" (עמ' 3). המחבר טוען כי, השימוש באזרחים כ"מגן אנושי" נועד "לצמצם את מידת פגיעתו של חזבאללה, להעניק לו מעין 'חסיונות' מפני התקפות צה"ל ומאפשר לו לזכות ביתרונות הסברתיים-תעמולתיים במלחמה על דעת הקהל, באמצעות הצגתה של ישראל כמי שפועלת נגד אזרחים חפים מפשע, כפי שאכן אירע ב'מלחמת לבנון השנייה'" (עמ' 3).² מחבר הדו"ח מדגיש כי, חזבאללה מנצל בצורה צינית את "הא-סימטריה המוסרית המובהקת בינו לבין ישראל הפועלת על-פי אמות המידה הבינלאומיות" (!) ומאשים את חזבאללה בשימוש בפצצות מצרר (עמ' 122). כצפוי, אין המחבר מזכיר ולו במלה אחת את השימוש שעשה הצבא הישראלי בחומרים רדיואקטיביים, בנשק בלתי קונבציונלי ובמיליוני פצצות מצרר, על פי פרסומי האו"ם שבועות אחדים לאחר הפסקת האש.

שלא כמוסדות אחרים בישראל - מוסדות תרבות, חינוך ורבים אחרים, דואג מרכז המידע למודיעין ולטרור לפרסם את עיקרי הדו"ח גם בשפה הערבית ואף מתרגם את האתר שלו לשפה זו (!). גם אתר התעמולה של משרד החוץ הישראלי "אלת" וואסול" www.altawasul.net מפרסם מאמרים בערבית ומפנה את הקורא הערבי לעיקרי הדו"ח של ד"ר ארליך.

רקע: התהוות החברה הערבית בישראל

האוכלוסייה הערבית במדינת ישראל חוותה תהליכים שגרמו ליצירת חברה ערבית בעלת מאפיינים ייחודיים. בעקבות הנכ-בה נשאר מיעוט קטן מבני העם הפלסטיני בגבולות הפסקת האש. הקשרים בין מיעוט זה לבין שאר העם הפלסטיני במדינות שכנות נותקו באכזריות, ומוסדותיו החברתיים, הכלכליים, הפוליטיים והתרבותיים נהרסו כליל. מיד לאחר הקמת מדינת ישראל הוטל על המיעוט הערבי ממשל צבאי - מערכת בירוקרטית צבאית בעלת סמכויות בלתי מוגבלות - לביצוע מדיניות הממשלה כלפי התושבים הערבים. בין היתר עיכב הממשל הצבאי את ההתפתחות הנורמלית של החברה הערבית.

באמצעות הממשל הצבאי פיתחה מדינת ישראל כלים המיועדים להכניע את התושבים הערבים ולשלוט בהם בהתאם למ-טרותיה. כלים אלה עדיין מהווים את התשתית למדיניות הישראלית כלפי הערבים בישראל, כיחידים וכקבוצה. מדיניות זו תוארה ונבחנה במחקרים רבים ואין זה המקום להיכנס לנושא המורכב הזה, אולם ניתן לסכם אותה כאן בקווים כלליים:

• תקנות ההגנה לשעת חירום והחוקים הנוקשים של הממשל הצבאי נאכפו על היישובים הערביים. תקנות אלו היו מטרה בפני עצמה ואמצעי להפרדה בין שרידי החברה הקודמת לחברה החדשה הצומחת. הם איפשרו לשמר את נחיתות מעמדם של הערבים ובו בזמן לשלוט בהם באמצעות ניתוקם מהסביבה הערבית.

2 את הדו"ח ניתן להוריד מהאתר <http://www.terrorism-information.com>. תקציר הדו"ח פורסם קודם בשפה הערבית, ורק חודש לאחר מכן פורסם בשפת המקור העברית.

- השלטון המקומי ביישובים הערביים קשור ביחסי תלות אדוקים עם השלטון המרכזי. יחסים אלו נקבעו במטרה ליצור מוקדי חיכוך מקומיים, והשלטון המקומי יספוג את רגשות המרמור והאכזבה בקרב התושבים הערבים, דבר אשר יתרום למניעת יצירת קולקטיב ערבי פוליטי.
- כל הניסיונות להקים חברה אזרחית, מפלגות ומוסדות ייצוגיים בקרב התושבים הערבים הוכשלו, גם זאת כדי להדק את יחסי התלות בין התושבים הערבים ובין המדינה והחברה היהודית בכל המישורים.
- נעשו מאמצים לשמור על רמת חיים נמוכה בקרב הערבים בישראל, כדי לשלוט בהם כלכלית ולהעצים את תלותם בשוק העבודה היהודי.

אין להסיק מכאן, כפי שעשו כמה חוקרים אחדים (כמו איאן לוסטיק), שהתושבים הערבים נכנעו למדיניות זו. אדרבה, הם ניסו להתגבר על מדיניות זו ולהתנגד לה בדרכים רבות, אולם, חוסר הארגון במישור המקומי והארצי הכשיל את הניסיונות הללו עד לתחילת שנות השבעים, כאשר נראו ניצנים של שינוי: התארגנויות ארציות ומקומיות שנישאו על כתפי דור חדש של מומחים, אקדמאים, אנשי עסקים ובעלי מקצוע, ועיקרן צמיחת תזה פוליטית הרואה בערבים בישראל קולקטיב, כלומר חברה, ולא עוד קבוצת "מיעוט שנשאר בארץ". במקביל למדיניות ההפרדה והאפליה של ממשלות ישראל נגד החברה הערבית והיישובים הערביים נבנו מוסדות ומסגרות פוליטיות, ייצוגיות וחברתיות, ומלאכת בניית המוסדות נמשכה גם בשנות השמונים והתשעים.

בעיני מקבלי ההחלטות בישראל, האזרחים הערבים נתפסים כמיעוט נסבל שניתן לשפר את רמת חייו ואת השירותים הניתנים לו, אולם אין להתייחס אליו כאל קולקטיב בעל זכויות וצרכים ייחודיים שיאפשרו לו להעלות דרישות עקרוניות, כמו שינוי המשטר או שינוי צביונה של המדינה. עובדה זו מסבירה את התעלמותן של ממשלות ישראל ומוסדותיה מההנהגה הארצית של הערבים בישראל, כמו ועדת המעקב העליונה של ערביי ישראל והוועד הארצי של ראשי הרשויות המקומיות הערביות. גישה זו מסבירה גם את יחסה העוין של המדינה לכל דרישה קולקטיבית שמועלית על ידי כל מפלגה, תנועה או ארגון ערבי.

למרות בניית המוסדות וחיזוק ארגוני החברה הערבית בישראל, ממצאי הדו"ח מצביעים על חולשתה המוסדית של החברה הערבית בישראל. כאשר הוכרז מצב חירום במדינה נחשפה חולשה זו בהתנהגותם של יחידים, מוסדות ייצוגיים ועמותות, ובהעדר תשתית של שירותים חברתיים ביישובים הערביים. המחסור בשירותים בלט כאשר נפלו קורבנות בנפש ונזקים רבים נגרמו לרכוש כתוצאה מנפילת טילים ורקטות בצפון הארץ. במסגרת השלטון המקומי חסרו באותה עת צוותים מיומנים המסוגלים להתמודד עם מצבים כאלה - צוותים רפואיים, תחנות כיבוי אש, תחנות מד"א, מוסדות הדרכה ואספקת מזון. כפי שנראה בפרק הצגת הממצאים (הפרק הראשון), הנתונים שנאספו בכמה יישובים ערביים בצפון מאששים זאת.

מתודולוגיה ומטרות

מטרת החיבור שלפנינו היא לתעד את הנזקים שמהם סבלה האוכלוסייה הערבית בישראל, כיחידים וכקבוצה, כתוצאה ממלחמת ישראל בלבנון ביולי 2006: תיעוד נזקי הרכוש, הגוף והנפש, וכן מעקב אחר התנהלות הממשלה והתנהלות המוסדות הארציים והמקומיים במצבי חירום, במיוחד בנוגע לאספקת שירותים ומצרכים. לאחר מכן ינתח הדו"ח את נקודות התורפה של מוסדות החברה הערבית בישראל, בתקווה שאפשר יהיה לטפל בהן ולמזער את נזקייהן בעתיד.

מרכז **עטאא** הקים צוות מקצועי של סטטיסטיקאים ופסיכולוגים שיעבוד בצמוד לבנק המידע של אגודת הגליל (רכאז). הצוות ניסח שני שאלונים הבודקים את השפעות מלחמת ישראל בלבנון על החברה הערבית בישראל וערך את הממצאים. השאלון הראשון מיועד לרשויות המקומיות הערביות, והשני - לחלק גדול ממשקי הבית הערביים שסבלו נזקי גוף ורכוש. היישובים הכלולים בסקר נבחרו מתוך רשימת האזורים המכונים "אזורי הגבלה" שקבע שר האוצר ב-31 ביולי 2006, ומי רשימת "יישובי הספר" שתושביהם זכאים לפיצויים מהממשלה, לפי חוק מס רכוש וקרן פיצויים התשכ"א-1961 ותקנות מס רכוש וקרן פיצויים (תשלום פיצויים) (נזק מלחמה ונזק עקיף), התשל"ג-1973. הסקר כלל 24 רשויות מקומיות ערביות ומעורבות: 18 כפרים, 4 ערים, 2 יישובים במועצות מקומיות. הנתונים נאספו מ-240 בתי אב ערביים (1,129 נפשות) ביישובים ערביים בצפון שנכללו בסקר (ראו נספח 5), בהם 597 גברים (52.9%) ו-532 נשים (47.1%), וכן נתונים שנאספו מתושבים ערבים בחיפה. לצערנו לא הצלחנו לקבל נתונים מעיריית חיפה.

מרכז **עטאא** הסמיך את בנק המידע של אגודת הגליל להכשיר צוות סוקרים שיראינו ויאספו את הנתונים, ועריכת הסקר החלה ב-22 באוגוסט 2006. צוות הסוקרים פנה תחילה למנכ"ל או לקצין הביטחון ברשויות המקומיות המשתתפות בסקר על מנת לקבל נתונים ראשוניים - כגון מספר הרקטות שנפלו בתחום היישוב ומיקומו. צוות הסוקרים ביקר בכל אזור בו נפלה רקטה אחת או יותר וראיין בסביבת כל אחד מהם 4-6 בתי אב שניזוקו. עם סיום עבודת השדה, ב-22 באוקטובר 2006, הגיש צוות הסוקרים למרכז **עטאא** את הנתונים לשם עיבוד וניתוח. מרכז **עטאא** ועורך הדו"ח סיכמו את המטרות הכלליות של הדו"ח ואת מבנהו, והעורך כתב את הגרסה הראשונה והגישה לצוות המייעץ של מרכז **עטאא**. הגרסה הראשונית נשלחה לאנשי מקצוע באגודת הגליל ולקוראים חיצוניים ששלחו משוב לעורך הדו"ח. בשלב האחרון שיכתב העורך את הגרסה האחרונה והגיש אותה למרכז **עטאא**.

טבלה 2: התפלגות אוכלוסיית הסקר לפי גיל

גיל	מספר האנשים	באחוזים
4-0	75	6.7
9-5	105	9.3
14-10	134	11.9
19-15	129	11.5
30-20	252	22.4
50-31	252	22.4
50+	178	15.8
סה"כ	1,125	100

יש לציין כי, לא נערכו ראיונות עם כל בני המשפחה. לרוב רואיין אדם אחד מכל בית אב. חשוב לציין כי, בתשובות לשני השאלונים נכלל מספר רב של נתונים לא אובייקטיביים. קשה להגדיר באופן אובייקטיבי מושגים הקשורים במצבים נפשיים, כמו המושג "נזק נפשי". חלק מן הנתונים הושפעו מסוג הקשר שנוצר בין המרואיין למי ראיין, וחלקם קשור לשירותים ברשויות המקומיות - שירותים שהם חלק מכל רשות מקומית על פי חוק, אך אינם קיימים

או אינם מתפקדים ברשויות שבהן אספנו את הנתונים. ברור לנו ששום רשות מקומית לא תסתכן בתביעה משפטית ותודה כי שירותים שהיא מחויבת בהם ע"פ חוק אינם קיימים או אינם מתפקדים, בין אם משום שאינם ראויים לשימוש או משום שאינם עומדים בתקן.

חלק קטן מאוד מן הנתונים הכלולים בדו"ח אינם מדויקים או אינם שלמים. על פי החוק, למשל, חייבות הרשויות המקומיות להקים ועדת חירום, והדו"ח אכן מציין כי, ב-22 ישובים ערביים (92%) יש ועדות כאלה, אך הן אינן מתפקדות בפועל ורוב חבריהן אינם מוכשרים להתמודד עם מצבי חירום.

השאלות המרכזיות

הדו"ח יוצא מנקודת הנחה כי, החברה הערבית בישראל חסרה את התשתית והאמצעים הדרושים להבטיח את שלומה במצבי חירום. השאלה המרכזית היא אם כן ממה נובעת החולשה, ומהן נקודות התורפה של החברה הערבית במצבי חירום. מכאן נגזרות שאלות נוספות: כיצד התמודדה המנהיגות הערבית הארצית והמקומית עם מצב החירום? כיצד התמודדו איתו הרשויות המקומיות והחברה האזרחית? אילו תפיסות או גישות הנחו את המוסדות הממשלתיים בישראל נוכח מצב החירום בחברה הערבית, ומהם הנזקים שנגרמו ליחידים או לקבוצות בה כתוצאה ממלחמת ישראל בלבנון ביולי 2006. כדי לענות על השאלות הללו חשוב היה להתייחס לשתי נקודות מרכזיות: איך התהוותה החברה הערבית בישראל ומהו מעמדה במדינה. התשובה לרוב השאלות שהצגנו לעיל מתחילה בתשובה לשתי שאלות אלו וניזונה מהן.

פרק ראשון

הממצאים

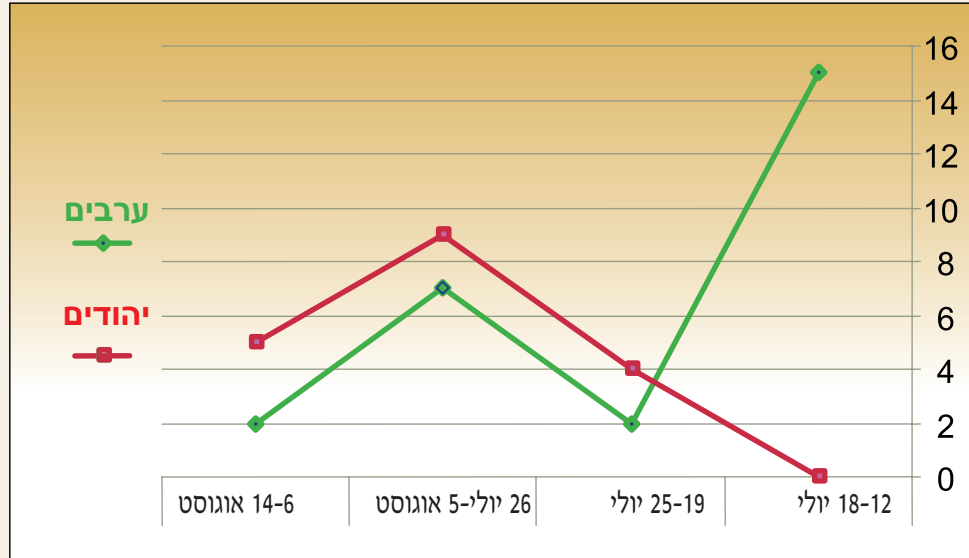
הצגה וניתוח

פרק זה דן בממצאי הסקר ביישובים הערביים שתושביהם נפגעו מנפילת רקטות או טילים במלחמת ישראל השנייה בלבנון, ומבהיר כמה סוגיות המופיעות בתרשימים ובטבלאות. הממצאים הבולטים ביותר הם כי המדינה, על זרועותיה השונות, לא סיפקה בתקופה זו שום תמיכה או עזרה ליישובים הערביים; אין בהם תשתית לשירותים במצבי חירום ותושביהם אינם מוכשרים להתמודד עם מצבים כאלה; והרשויות המקומיות הערביות אינן מסוגלות לספק שירותים חברתיים או מזון לתושבים הנתונים תחת אש. בשני הפרקים הבאים נתאר כיצד עמדו השלטון המרכזי, השלטון המקומי והחברה האזרחית במצב החירום שנכפה בתקופה זו על צפון הארץ.

טבלה 3: מספר האזרחים ההרוגים – ערבים ויהודים בזמן המלחמה

ערבים	יהודים	תקופה
0 (0%)	15 (100%)	18-12 יולי
4 (67%)	2 (33%)	25-19 יולי
9 (56%)	7 (44%)	26 יולי - 5 אוגוסט
5 (71%)	2 (29%)	11-6 אוגוסט
18 (41%)	26 (59%)	12 יולי - 14 אוגוסט

תרשים 1: מספר האזרחים ההרוגים - ערבים ויהודים בזמן המלחמה

לאחר כניסת הפסקת האש לתוקף (14 באוגוסט) עלה מספר ההרוגים היהודים מ-26 ל-34, כלומר בשמונה חללים שנהרגו לאחר הפסקת האש.³ התושבים הערבים באזור הצפון מהווים 52.5% מכלל האוכלוסייה, אך התמונה העולה מהטבלה והת־רשים שלעיל מראה מגמה הפוכה בקרב שתי האוכלוסיות. מספר ההרוגים מקרב האזרחים הערבים הלך ועלה עד לשבוע השלישי של המלחמה, וירד שוב בשבוע האחרון, ואילו בקרב האזרחים היהודים מספר ההרוגים ירד עם הזמן ובשבוע השלישי שבוע ועלה. ניתן להסביר זאת לאור העובדות הבאות:

- (1) במלחמת ישראל בלבנון התמודדו התושבים הערבים לראשונה באופן ישיר עם מצב מלחמה. הם אינם מודעים לסיכונים הכרוכים בה ולהתנהגות הנדרשת כדי להבטיח את שלומם.
- (2) ביישובים הערביים היה מחסור באמצעי התגוננות, כגון מקלטים ציבוריים ופרטיים, הדרכה והתנסות באמצעי הגנה.
- (3) התושבים הערבים לא התייחסו ברצינות לאיום הרקטות והטילים, והיו משוכנעים שהם יופנו אל הערים והיישובים היהודיים בלבד.
- (4) בגלל הניסיון ההיסטורי של הערבים בישראל פחדו רבים מהם שאם יעזבו את ביתם יהפכו לפליטים. לאחר קריאתו של מזכ"ל חזבאללה חסן נסראללה לתושבי חיפה הערבים לעזוב את העיר ולעבור למקומות מוגנים יותר, אמר הח"כ לשעבר עיסאם מח'ול: "אנחנו מסרבים לעזוב את חיפה ומסרבים להפקיר את העיר בידי תומכי המלחמה,

3 ראו, לדוגמה את סקירת הנתונים של המשטרה, פורסמו באתר Ynet מרץ 23, 2007; וכן ראו <http://www.sikurmemukad.com/lebanon2006>

- מלבד האסוציאציות שמעלה אצלנו רעיון הפליטות. עמנו אינו אוהב את הפליטות ולא את הקריאה אליה, עם כל ההבדלים ההיסטוריים בין התקופה הנוכחית ובין המצב בשנת 1948 ("כל אלערב", 10 באוגוסט 2006).
- (5) רבים מערביי הצפון לא יכלו להרשות לעצמם מבחינה כלכלית לעזוב את ביתם ולעבור למקום מוגן יותר. בנוסף, קרובי משפחה ערבים גרים בדרך כלל באותו יישוב, כך שהמעבר למקום אחר עם כל בני המשפחה הופל קשה יותר.
- (6) בהשוואה להצעות שקיבלו התושבים היהודים לעבור באופן זמני למקומות מוגנים, הערבים קיבלו הצעות מעטות ביותר.
- (7) מתקנים צבאיים רבים נמצאים בתוך היישובים הערביים, וכוחות צבא רבים התרכזו בקרבתם.

הנזק הגופני

המחקר שלפנינו מגדיר "נזק גופני" כפגיעה גופנית המצריכה טיפול באחד מבני המשפחה כתוצאה ממצב המלחמה. המחקר עוקב אחרי מגוון הפגיעות הגופניות ביישובים הערביים. 112 איש ואישה מתוך המשפחות הכלולות בסקר (10% נפגעו פגיה גופנית, אחוז גדול מהם (46%) בני 20-50, ואחוז קטן (כ-13%) בני פחות מ-9 שנים. 11 אנשים טענו כי, המלחמה גרמה להם לנכות גופנית, אולם הנזקים הנפשיים ונזקי הרכוש היו גדולים בהרבה מהנזקים הגופניים, כפי שנראה גם בהמשך.

טבלה 4: פגיעות בגוף, על פי קבוצות גיל

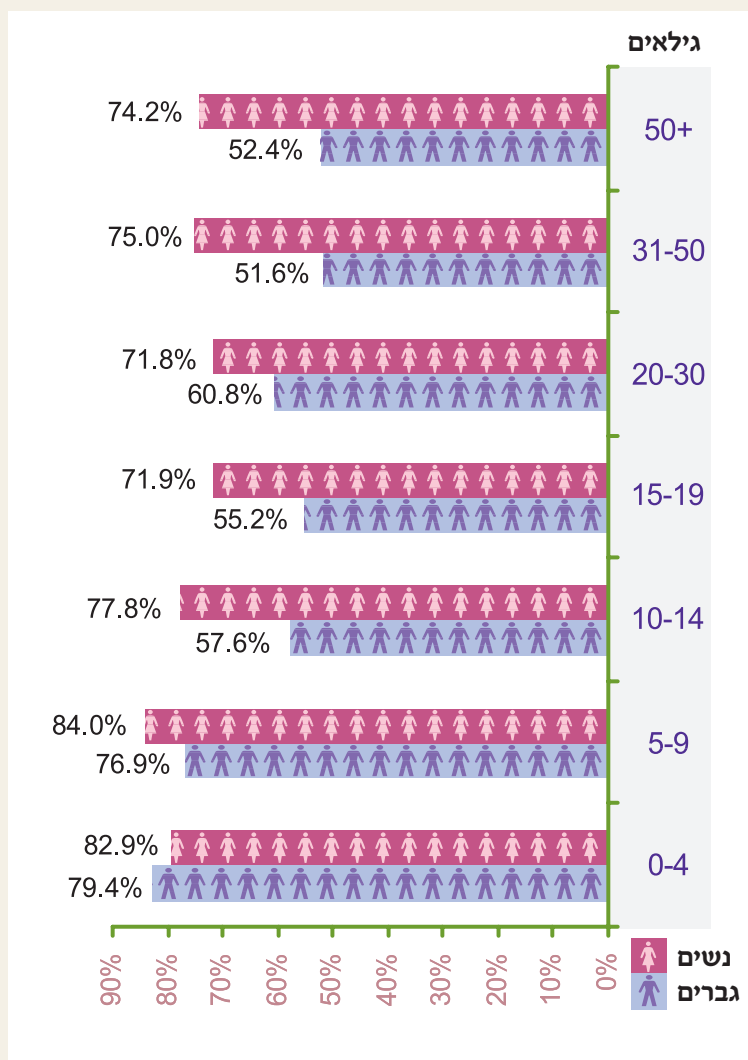
פגיעה בגוף			שכבת הגיל
סה"כ	לא	כן	
70 (100%)	66 (94.3%)	4 (5.7%)	4-0
100 (100%)	90 (90%)	10 (10%)	9-5
131 (100%)	122 (93.1%)	9 (6.9%)	14-10
125 (100%)	111 (88.8%)	14 (11.2%)	19-15
239 (100%)	218 (91.2%)	21 (8.8%)	30-20
244 (100%)	213 (87.3%)	31 (12.7%)	50-31
165 (100%)	142 (86.1%)	23 (13.9%)	50+
1,174			סה"כ

הטבלה מראה כי, 21% מכלל הנפגעים בגוף היו תינוקות ונערים/ות בני 0-14; שלישי מהנפגעים בני 15-30; וכ-48% מעל גיל 31. אחוז גדול מאוד מהפגיעות בגוף היו בקרב בני 20-50 (46%).

הנזק הנפשי

תרשים 2: נזק נפשי לפי גיל ומין (באחוזים)

כדי להסביר את התרשים שלעיל יש להגדיר קודם כל את משמעות המונח "נזק נפשי". אנחנו אימצנו כאן תחולה רחבה וסובייקטיבית של המונח, שעל פיה הנסקר מגדיר בעצמו אם נפגע נפשית או לא. ההגדרה כוללת אם כן חרדה, הפרעת שינה, בלבול, בכי ומתח.

כ-75% מקרב הנשים וכ-60% מקרב הגברים דיווחו על פגיעה נפשית במהלך המלחמה ואחד-ריה. פער זה בין הנשים לגברים בולט במיוחד אחרי גיל 10, ומוסבר בכך שהנשים בחברה הערבית ממלאות את משימות משק הבית, ובמציבי לחץ ומתח מצופה מהן גם לתמוך נפשית בכל בני המשפחה. עובדה זו מסבירה את הפער בין גברים לנשים אחרי גיל 31 - כ-20% לטובת הנשים. הנזק הנפשי בשני המינים גדל עם הגיל. הפער בין ילדים לילדות בני 5-9 הוא כ-2.4% לטובת הילדות (51.2% ילדות ו-48.8% ילדים). גם בשכבת הגיל 10-14 דווח על פער של 20% לטובת הבנות, שירד בשכבות הגיל הבאות ועלה שוב בשכבת הגיל שמעל 30. הפער גדל עוד יותר בשכבת הגיל 50+, והגיע לכ-22% (52.4% גברים ו-74.2% נשים).

פרופ' מולי להד, מנהל מרכז "משאבים" לפיתוח משאבי התמודדות במכללה האקדמית תל-חי, ד"ר מירי שחם וד"ר יהודה שחם, ערכו מחקר שבדק את התנהגות תושבי היישובים המופגזים בצפון. המחקר העלה כי, 41% מהתושבים הערבים בצפון דיווחו על תגובה פוסט-טראומטית, מועקה ומשבר נפשי שבאו לידי ביטוי בדפוס

התנהגות חריגים כמו חרדה, הפרעות שינה, דאגה מתמדת, פחד מקולות ההפצצות וצפירות האזעקה, קשיי ריכוז וחוסר

תפקוד במקום העבודה. בקרב התושבים היהודים בצפון עמד אחוז התגובה הפוסט-טראומטית על 26% בלבד. על פי אותו מחקר הגיע אחוז התגובות הפוסט-טראומטיות בקרב הילדים הערבים לכ-45%, ובקרב הילדים היהודים באותו אזור לכ-18% בלבד. הבדלים גדולים אלה נובעים לדעתי מכמה גורמים:

- מרבית האוכלוסייה הערבית המצויה בטווח האש לא עברה למקום מבטחים רחוק מאזורי הלחימה. 85% מכלל התושבים הערבים בצפון לא עזבו את האזור כלל. 66% מהתושבים היהודים עזבו למקום מבטחים.⁴
- הילדים הערבים נחשפו במידה רבה לאלימות ולהרג ולתמונות הזוועה בתחנות הלוויין הערביות - תמונות שלא נראו על מרקעי הטלוויזיה בישראל.
- ביישובים הערביים לא היו מקלטים.

המחקר מצביע גם על העובדה כי, התושבים הערבים ציפו הרבה יותר מן מהיהודים לעזרה ותמיכה מצד השכנים וארגוני המתנדבים. על פי המחקר, 98% מהערבים סבורים כי ארגוני מתנדבים צריכים להושיט יד לעזרה. "מדובר בחוסר אמון כי הממסד יתגייס לסייע להם", הסבירו החוקרים. בקרב התושבים היהודים עמד אחוז המאמינים בעזרה הדדית על 48% בלבד.⁵

ההבדלים בין הממצאים שהגענו אליהם כאן ובין ממצאי המחקר שלעיל נובעים מכמה סיבות. החשובה בהן היא הבדל במתודולוגיה של שני המחקרים. במחקר שלפנינו הגיעו הסוקרים למשקי הבית שניזוקו בפועל מנפילת טילים על הבית או בקרבתו ופנו בשאלות ישירות לבני המשפחה. מחקרם של להד, שחם ושחם התבסס על מדגם סטטיסטי של כלל תושבי הצפון, ערבים כיהודים.

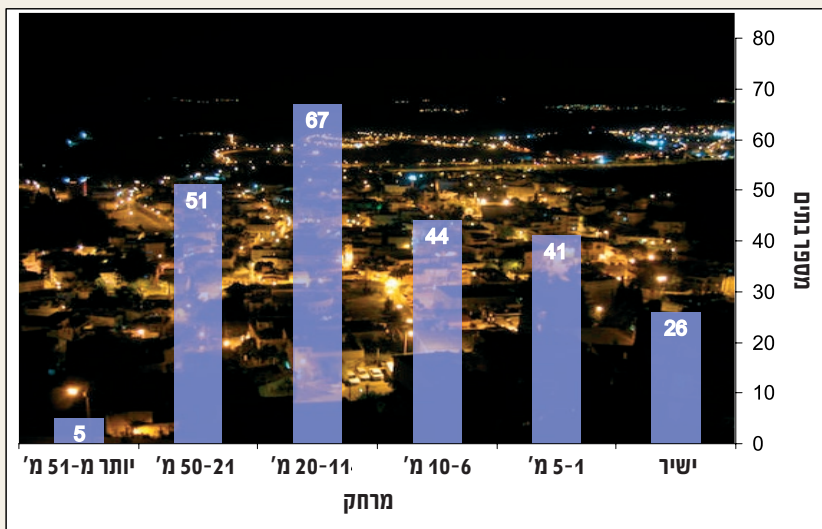
ניתן להעריך את תפוצת הנזקים הנפשיים בין תושבי הצפון הערבים בארץ בעזרת הנתונים שקיבל מוקד **עטאא** באמצעות הטלפון (כ-300 שיחות מ-31 ביולי עד 26 בספטמבר, רובן במהלך המלחמה), לצד שיחות בנוגע לפיצויים כספיים, שמספרן עלה עם הזמן. בשיחות רבות היה הנושא העיקרי ההתמודדות עם הנזקים הנפשיים, במיוחד בימי הלחימה. ילדים ומבוגרים רבים סבלו מחרדות, פחדים וקשיי שינה כתוצאה מרעמי ההפצצות, צפירות האזעקה ותמונות הזוועה בטלוויזיה. רוב השיחות, מהיום הראשון שבו הופעל המרכז הטלפוני ועד היום האחרון למלחמה, התמקדו בהתמודדות האפשרית עם מצבי חרדה ופחד, בתגובות פוסט-טראומטיות ובפניות לקבלת עזרה נפשית (כ-65%). כ-45% מן השיחות בתקופת המלחמה עסקו בשאלת הפיצויים על נזקי המלחמה. בתקופה שלאחר המלחמה היה הנושא הדומיננטי (70% מהשיחות) קבלת פיצויים ודרים כים להיחלץ מן הקשיים הכספיים שהיא יצרה. כ-30% מהשיחות נסובו על דרכי ההתמודדות עם תגובות פוסט-טראומטיות וסוגיות נפשיות אחרות שליוו את הילדים והקשישים גם אחרי הפסקת האש. ככלל, ניתן לומר כי בתחילת המלחמה נזקקו ערביי הצפון בעיקר לטיפול נפשי, וככל שנמשכה המלחמה הם נואשו אט-אט מן האפשרות להיחלץ מהקשיים הכספיים. שיחות הטלפון הדגישו יותר ויותר את המחסור במידע בסיסי ובגישה לשירותים שהם זכאים לקבל מן הרשויות.

4 ראו: הארץ, 2 בינואר 2007; Ynet, 2 בינואר 2007; כל אלעזר, 5 בינואר 2007, ומחקרם של שולי להד ומירי שחם ויהודה שחם.

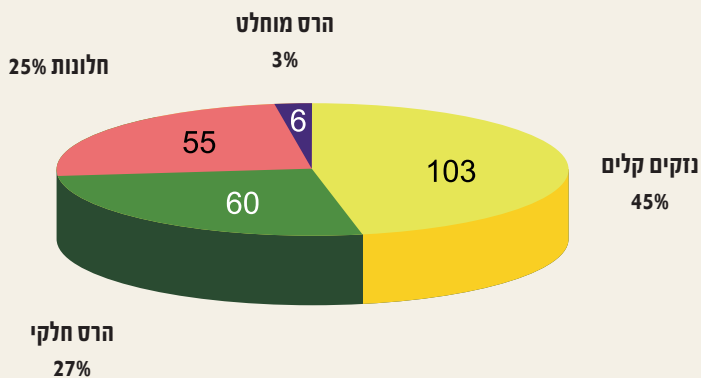
5 ראו: <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/808705.html> (מיום 2 ינואר 2007).

נזקי רכוש

תרשים 3: מרחק נפילת הטיל ממקום הנזק (במטרים)

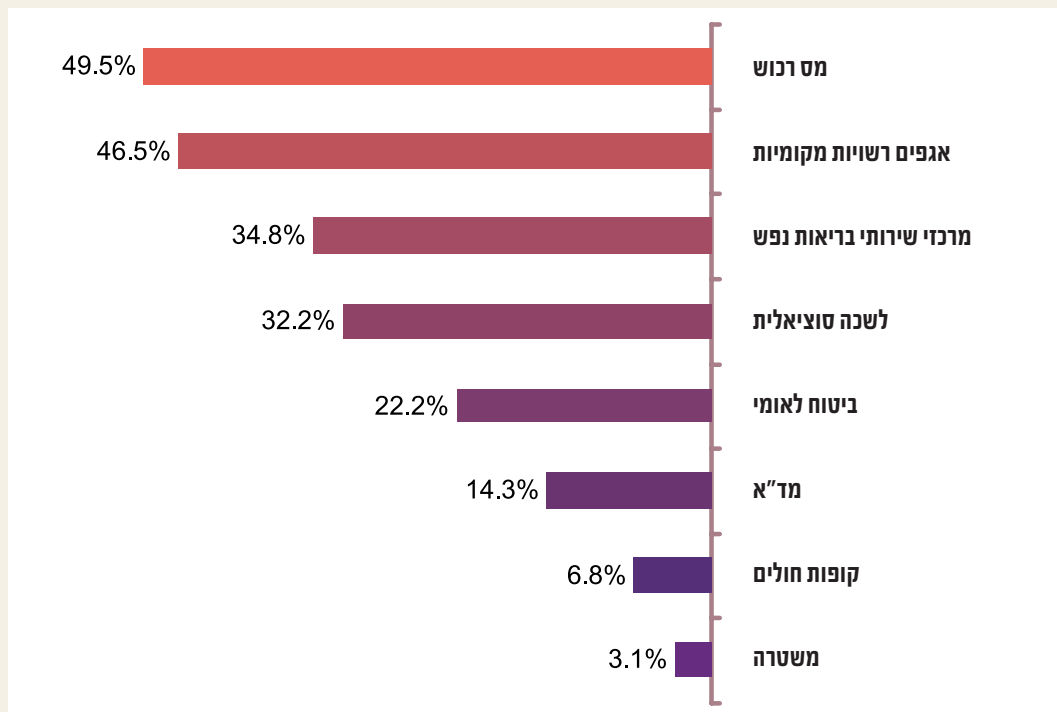
תרשים 14 מלמד כי, 47.4% מהטיילים גרמו נזקים ברדיוס של 10 מטרים ממקום נפילתם; שאר הטיילים (52.6%) גרמו לנזקים ברדיוס של 11-50 מטרים ממקום נפילתם. הדו"ח תיעד נזקים ב-223 בתים, 52 מכוניות ו-12 בתי עסק פרטיים, ונערכו ראיונות עם אנשים המגוררים ב-4-6 בתים פרטיים בסביבת נפילת כל טיל.

תרשים 4: סוג הנזק (באחוזים)

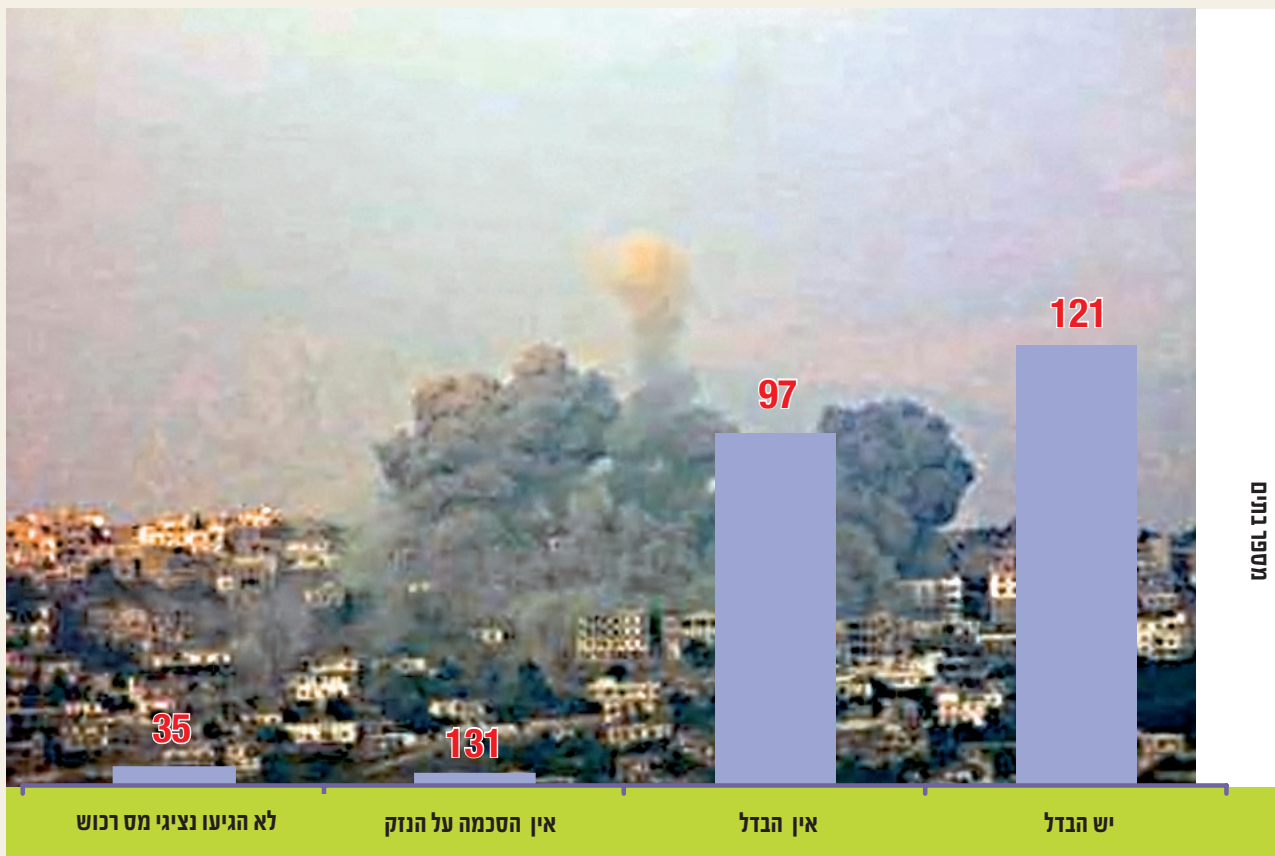
אחוז גדול מאוד מהנזקים לבתים היו כמובן נזקים קלים - פגיעה בחלונות, דלתות, דודי שמש וכו'. עם זאת, כ-30% מהטיילים גרמו להרס מוחלט או חלקי.

תרשים 5: משקי הבית שלא היו שבעי רצון מהשירותים שהוצעו להם מצד גופים שונים (באחוזים)

כמעט מחצית מהתושבים הערבים בצפון לא היו מרוצים מיחסם של מס רכוש והרשויות המקומיות; במקביל, אחוז גדול מאוד מקרב התושבים שנוזקו לשירותי המשטרה, קופות החולים ומד"א, הביעו שביעות רצון מתפקודן, חרף העובדה כי, בכל היישובים הכלולים בסקר, מלבד נצרת, לא נמצאו תחנות מד"א, ולמרות העוינות המאפיינת את היחסים בין האוכלוסייה הערבית למשטרת ישראל.

תרשים 6: הפער בין הערכת הנזקים מצד המדינה ומצד המשפחה (במספרים מוחלטים)

חשוב לציין כי, ברוב המקרים הגיעו נציגי מס רכוש למקום הפגיעה ביום הפגיעה או יום אחריה, ומשפחות רבות קיבלו את הערכת הנזק של הנציגים והסכימו לה לפני שאמדו בעצמם את היקף הנזק. תלונותיהם של בעלי הבתים שניזוקו על ההערכה הנמוכה התקבלה ביום עריכת הסקר, כלומר שבועות אחדים לאחר יום הפגיעה בבית, ורבים מהם כבר הסכימו בלית ברירה להערכת נציגי מס רכוש ואף קיבלו את הפיצויים. רבים מהם (52.4%) עמדו על ממדי הנזק הגדול רק זמן מה לאחר ההערכה הממשלתית, ולא ניתנה להם האפשרות לערער עליה מלבד בפנייה לערכאות משפטיות.

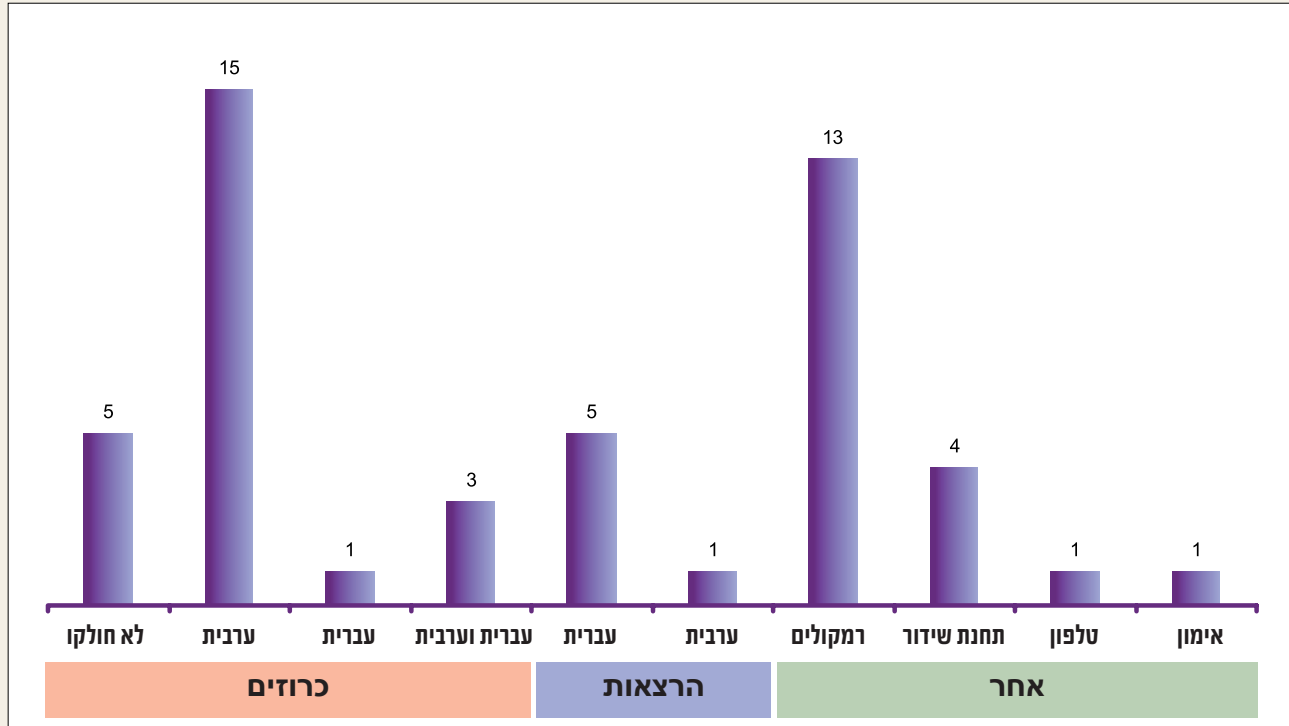
שירותים, מידע ומידת הנגישות להם

הסקר לא התייחס בדרך כלל להיקף השירותים, אלא לקיומם או העדרם. גישה זו יכולה להטעות את הקורא. לדוגמה, האם חצי משרה או משרה של פסיכולוג ביישוב המונה 10,000-20,000 נפש יכולה להיקרא "שירותים פסיכולוגיים"? האם אפשר לקרוא "שירותים חינוכיים" לפעילות אחת שנערכה לילדים או לתלמידי בית ספר ביישוב ערבי המונה אלפי תושבים, הנמצאים תחת הפגזה במשך 33 ימים רצופים ואמורים להישאר במקלטים או בחדרים מוגנים כל אותו זמן? אכן, 92% מהרשויות המקומיות הערביות יזמו פעילות כזו ביישוביהם, אך בגלל מחסור בנתונים על היקף הפעילויות ונגישותן לתושבים עשוי ממצא זה לבלבל. בנתונים שהתקבלו בסקר בלט המחסור בבתי חולים, מכבי אש ומד"א.

מ-31 ביולי עד 26 בנובמבר 2006 התקבלו במוקד של מרכז **עטאא** כ-300 שיחות טלפון מתושבים ערבים בצפון (רוב השיחות התקבלו במשך ימי המלחמה). רוב המטלפנים ביקשו מידע בסיסי על התנהגות במצבי חרדה וקשיים בשינה אצל ילדים, וכן לאן לפנות, איך להתנהג ומה לעשות כאשר נופל טיל. כן דווח על מחסור בפעילויות לילדים ולמבוגרים בזמן המלחמה.

על סמך נתוני הרשויות המקומיות, ב-19 רשויות מקומיות (מבין 24) פעלו שירותי בריאות הנפש, קופות החולים, איכות הסביבה והרווחה, ובשלוש רשויות פעלו גם שירותים משפטיים. נתונים אלה מלמדים כי, שירותים כאלה קיימים, אך אינם מצביעים על היקפם, יעילותם ונגישותם. 11 רשויות מקומיות ערביות נזקקו לשירותי מכבי אש במשך המלחמה, אך בשום יישוב ערבי בארץ אין תחנת כיבוי אש. בנוסף, שתי רשויות מקומיות לא שיתפו פעולה עם הסוקרים כך שאין לנו נתונים על אודותיהן.

תרשים 7: נגישות למידע ואמצעי הסברה בתקופת המלחמה

התרשים לעיל מורה כי בתחילת המלחמה הופץ ביישובים הערביים מידע על דרכי ההתגוננות באמצעים מסורתיים. הרשויות המקומיות, פיקוד העורף והעמותות חילקו לתושבים כרוזים בערבית והודיעו הודעות ברמקולים. תרשים מאוחר יותר מראה כי, הרדיו היה ספק המידע החשוב ביותר. מרבית התושבים הערבים (כ-70%) דיווחו כי, רדיו "אלשמס" היה הספק העיקרי של המידע הדרוש.

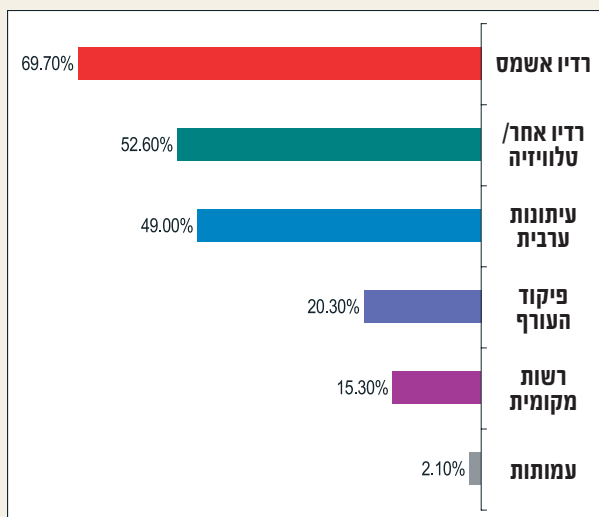
ב-20 יישובים מבין היישובים הכלולים בסקר קיימת אזעקה, אולם רק ב-15 מהם הושמעה צפירת אזעקה בשעת הפגזה, ורק ב-15 יישובים פעלה האזעקה כל תקופת המלחמה. במלים אחרות, ב-9 יישובים ערביים לא הותקנה אזעקה וב-5 מהם היא קיימת אך לא הופעלה או לא נשמעה בכל היישוב.

טבלה 5: סוג הפעילויות המוצעות לתושבים (במספרים מוחלטים ובאחוזים)

מגורים אלטרנטיביים ע"י גוף רשמי		תוכניות מיוחדות לתלמידי בתי ספר		פעילויות לילדים		ביקור נציג ממשלה או נציג רשמי אחר	
לא	כן	לא	כן	לא	כן	לא	כן
14 %58.3	10 %41.7	5 %28.8	19 %79.2	2 %8.3	22 %91.7	4 %16.7	20 83.3%

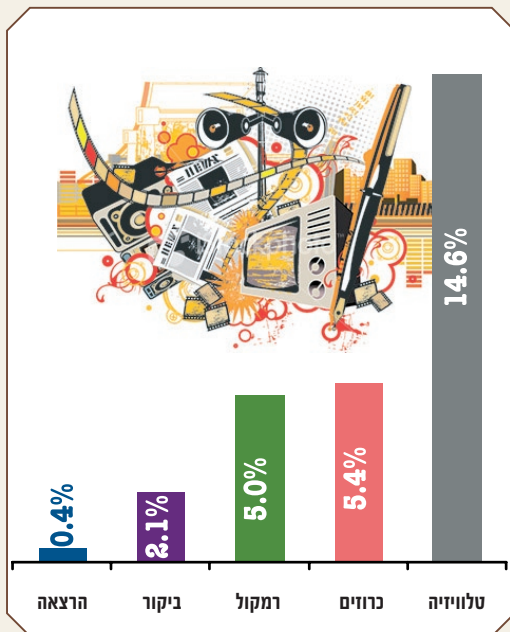
על פי נתוני הרשויות המקומיות, לתושבים הוצעו שירותים מגוונים בתקופת המלחמה, אך רבות מהפעילויות היו פרי יוזמה של הסוכנות היהודית, משרד התיירות ומשרד החינוך, התרבות והספורט, ולא יוזמת המועצות המקומיות, שגם לא השתתפו בהוצאות הכספיות. עם זאת, גם בפעילויות אלה לא היה די ורמתן לא היתה מספקת.

תרשים 8: משקי הבית שקיבלו מידע לפני הנזק (באחוזים)

התרשים מראה כי, רוב התושבים הערבים שאבו את המידע החיוני הקשור למלחמה ולאמצעי הגנה מנזקי הטילים והפיצולות הצבאית מאמצעי התקשורת. רק מעטים קיבלו אותו מפיקוד העורף, מהרשות המקומית או ממוסדות החברה האזרחית. הממצאים המופיעים כאן עלולים להטעות, מכיוון שאמצעי התקשורת פירסמו רק את המידע שמסרו פיקוד העורף, הרשויות המקומיות וארגונים שונים. בעובדה זו אין כדי להמעיט בחשיבות אמצעי התקשורת במצבים דומים, אך היא מפחיתה מערכם כפי שהוא מופיע בתרשים. רק 15 אחוז מכלל משקי הבית קיבלו מהרשויות המקומיות מידע בנוגע להתגוננות מנזקים, באמצעות רמקולים וכרוזים (יותר מ-80%), ביקורי בית ותחנות טלוויזיה מקומיות. 20% מכלל משקי הבית שנפגעו מאוחר יותר קיבלו את המידע מפיקוד העורף באמצעות הטלוויזיה (71%). רק 2% קיבלו מידע לפני הפגיעה מארגוני החברה האזרחית. 6% קיבלו את המידע אחרי שנגרם הנזק.

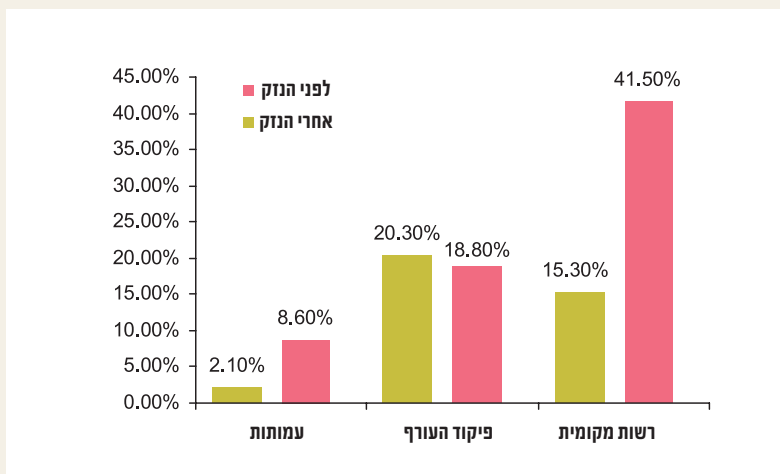

תרשים 9: פרסום מידע מצד הרשויות המקומיות, פיקוד העורף וארגוני החברה האזרחית (באחוזים)

התרשים מראה כי, יותר מ-70% מהתושבים הערבים בצפון לא קיבלו מידע מגופים רשמיים או לא-רשמיים לפני המלחמה. 14.5% מהתושבים הערבים קיבלו מידע חיוני לפני המלחמה מה מתחנות הטלוויזיה השונות, ו-10% קיבלו אותו באמצעות המקולים וכרוזים.

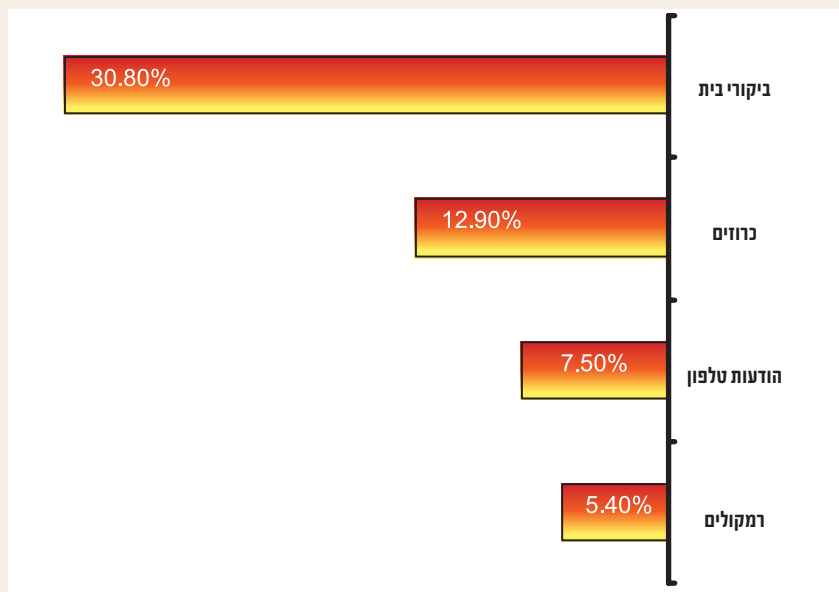
תרשים 10: משקי הבית שקיבלו מידע רלבנטי לפני ואחרי שנפגעו (באחוזים)

הרשויות המקומיות הגבירו את פעילותן אחרי שאירעו פגיעות בנפש וברכוש ואחרי נפילת טילים, בעיקר באמצעות ביקורי בית. 15.3% מהתושבים הערבים קיבלו מידע מהרשויות המקומיות לפני שנפגעו. אחרי הפגיעה עלה אחוז התושבים שקיבלו מידע ל-41.5%; ארגון ני החברה האזרחית אמנם הגבירו את פעילותן תם אחרי הפגיעה, אבל גם אז רמת הפעילות נשארה נמוכה. אשר לפיקוד העורף - התרשים מצביע על נסיגה מ-20% לפני הפגיעה ל-18% אחרי הפגיעה.

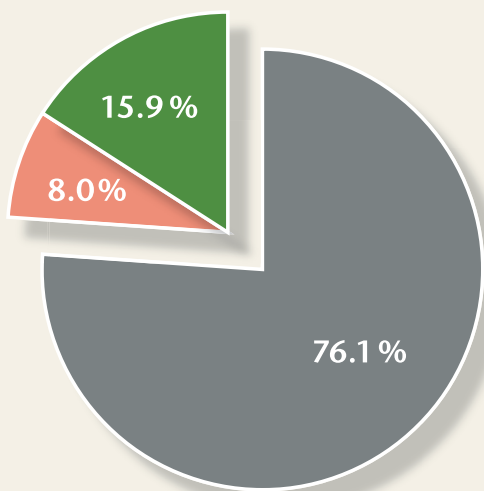

תרשים 11: פרסום מידע בקרב התושבים הערבים בצפון מצד הרשויות המקומיות, פיקוד העורף וארגוני החברה האזרחית אחרי הפגיעה (באחוזים)

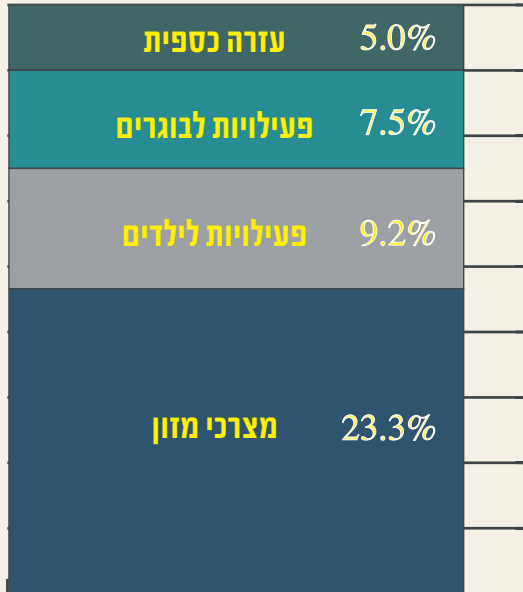
התרשים מראה כי, 31% ממשקי הבית שנפגעו קיבלו לאחר הפגיעה ביקורי בית ומידע מנציגי הרשות המקומית, פיקוד העורף ו/או ארגוני החברה האזרחית. אחוז מזערי קיבלו את המידע מגופים או אמצעים אחרים, כגון כרוזים, שיחות טלפון ורמקולים.

תרשים 12: הגופים שערכו ביקורי בית אחרי הפגיעה (באחוזים)

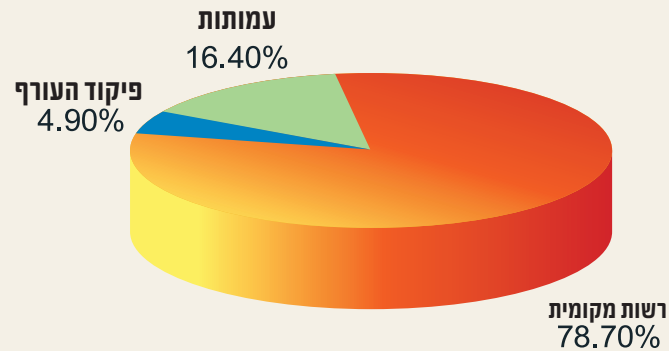
הרוב המוחלט של הביקורים במשקי הבית שנפגעו נערכו על ידי הרשויות המקומיות (76.1%), ואחוז קטן מצד פיקוד העורף (15.9) וארגוני החברה האזרחית (8%).

תרשים 13: סוג העזרה שהוצעה לתושבים הערבים בצפון במהלך המלחמה (באחוזים)

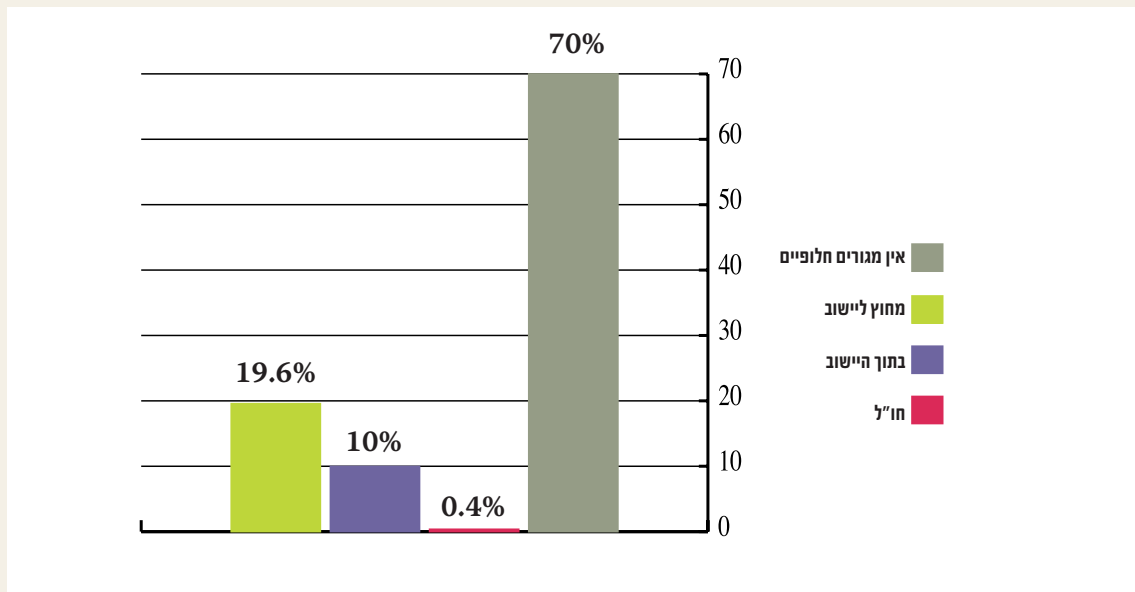
בניגוד לממצאים המופיעים בתרשים הבא, התושבים הערבים לא קיבלו אספקת מזון מפיקוד העורף ומהרשויות המקומיות. בדרך כלל חילקה הרשות המקומית את מוצרי המזון שסיפקו גופים ממשלתיים ובלתי ממשלתיים אחרים. רוב מוצרי המזון סופקו על ידי גופים בחברה האזרחית או אחרים (התנועה האסלאמית, למשל). רק 23% ממשקי הבית הערביים שנפגעו קיבלו אספקת מזון, ולאחוז קטן ביותר הוצעו פעילויות שונות (לילדים ולמבוגרים).

תרשים 14: המגזרים שחילקו מוצרי מזון בקרב התושבים הערבים בצפון (באחוזים)

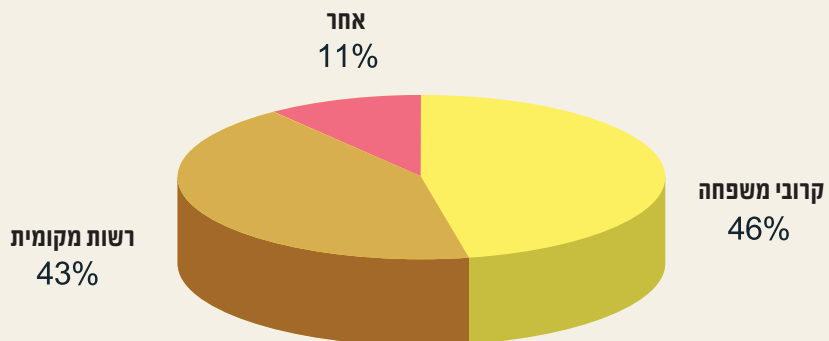

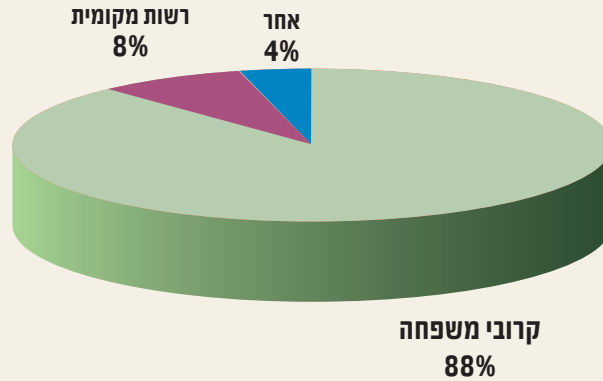
תרשים 15: מגורים חלופיים ומיקומם (באחוזים)

תרשים 16: הגופים שהציעו מגורים חלופיים מחוץ ליישוב (באחוזים)

תרשים 17: הגופים שהציעו מגורים חלופיים בתוך היישוב למשקי הבית שנפגעו (באחוזים)

שלושת התרשימים שלעיל מורים כי, לאחוז גדול מאוד (70%) מקרב משקי הבית שנפגעו לא הוצעו מגורים חלופיים, ומתוך 30 האחוזים שהוצעו להם מקום מגורים חלופי, רק 33% (10% מכלל משקי הבית שנפגעו) קיבלו מגורים חלופיים בתוך היישוב. רובם (8.8% מכלל משקי הבית שנפגעו) עברו לבתים של קרובי משפחה ו/או חברים, ורק 8% מהם (0.8% מכלל משקי הבית שנפגעו) קיבלו מגורים חלופיים מטעם הרשות המקומית. 19.6% ממשקי הבית שנפגעו עברו למקום מגורים חלופי מחוץ ליישוב. 46% מתוכם עברו לבתים של קרובי משפחה ו/או חברים, ולכ-43% מהם הציעה הרשות המקומית מגורים חלופיים מחוץ ליישוב. ל-11% מקרב המשפחות הנפגעות הוצעו מגורים מחוץ ליישוב מטעם גוף אחר (מקום העבודה, עמותות או מרכז קהילתי). רק משפחה ערבית אחת (0.4%) שנפגעה נסעה לחו"ל. כמו כן, ברור למדי כי קרובי משפחה וחברים עדיין משחקים תפקיד מרכזי ביותר בחיי הערבים בישראל, וללא תמיכה בלתי פורמלית זו סביר ביותר לחשוב כי החברה הערבית בישראל לא תתפקד כלל, במיוחד במצבי חירום דומים.

פרק 2

הבסיס המשפטי להתנהלות ממשלת ישראל במלחמה

הפעילות הצבאית בגבול הצפון החלה כמבצע צבאי ולא כמלחמה, כתגובה על הריגת שמונה חיילים וחטיפת שניים אחרים בידי כוח של חזבאללה. ב-12 ביולי 2006 החליטה הממשלה (ר' נספח 1, החלטה מס' 258) על המבצע הצבאי "שכר הולם". לאחר ימים אחדים התרחב המבצע הצבאי הרבה מעבר למה שהוצג בתחילתו, וטילים רבים נורו על מחוז הצפון ועל חיפה. שר הביטחון הכריז בערב ה-15 ביולי 2006 על "מצב מיוחד בעורף", לפי חוק ההתגוררות האזרחית, תשי"א-1951 (נספח 3), וההכרזה אושרה למחרת היום בידי הממשלה וועדת החוץ והביטחון.⁶

להכרזה מעין זו יש השלכות רבות על הסמכויות המוענקות לגופים הצבאיים במדינה (הרמ"ט כ"ל, אלוף פיקוד העורף ואחרים) באזור שבו הוכרז "מצב מיוחד בעורף", לפי סעיף ג(א)(1) שנוסף בשנת 1998 לחוק ההתגוננות האזרחית, התשי"א-1951. הגופים הצבאיים מוסמכים להוציא צווים ופקודות המחייבים את האזרחים והמוסדות האזרחיים, במטרה לשמור על הרכוש והנפש. הכרזה זו מסמיכה את שר התעשייה, המסחר והתעסוקה (לאחר התייעצות עם שר הביטחון) לחייב את העובדים במפעלים ובשירותים חיוניים להתייצב לעבודה, אך היא כרוכה גם במתן זכות לפיצויים ייחודיים למוסדות ולפרטים הנפגעים מהפעילות הצבאית.

האזורים שנכללו בהכרזת שר הביטחון עמיר פרץ ב-15 ביולי 2006 על "מצב מיוחד בעורף" - אזור הצפון וחיפה - הורחבו בליל 24 ביולי 2006 כדי לכלול גם את טבריה, עפולה ונצרת. בהחלטה מס' 282 מ-17 ביולי 2006 האריכה הממשלה את תוקף ההכרזה וועדת החוץ והביטחון בכנסת אישרה אותה.

על פי חוק מס רכוש וקרן פיצויים, התשכ"א-1961, שר האוצר מוסמך להתקין תקנת מס רכוש וקרן פיצויים (תשלום פיצויים, נזקי מלחמה ונזק עקיף) שלפיה תושבים המתגוררים ב"יישוב ספר" וניזוקו ממלחמה, מפעולות איבה או מהפעילות הצבאית של צה"ל, יקבלו פיצויים על הנזקים שנגרמו להם. בין יישובי ספר אלה לא נכללו יישובים ערביים, מלבד הכפרים חורפיש ופקיעין. ב-31 ביולי 2006 הוציא שר האוצר הוראת שעה המשנה את הקריטריונים לתשלום הפיצויים, ולרשימת יישובי הספר נוספה רשימה של יישובים הממוקמים באזור שנקרא "אזור ההגבלה".

6 בעקבות מלחמת המפרץ (1990-1991) ושתי המערכות הצבאיות הישראליות על לבנון בשנים 1993-1996, התברר כי חוק ההתגוננות האזרחית על תקנותיו אינו חוקי ואף אינו מטפל בכל היבטי ההתגוננות. הוא מעניק סמכויות רחבות לאלוף פיקוד העורף להטיל חובות על האוכלוסייה האזרחית בזמן מתקפה (בכלל זה התקפה בזמן מלחמה, כלשון החוק), אולם לא בתקופות שבין מתקפה אחת לאחרת, שאינן מוגדרות כלשון החוק כזמן מתקפה. לכן הוחלט בשנת 1998 להוסיף לחוק סעיף (ג) שיעניק לממשלה ולשר הביטחון את סמכות ההכרזה על "מצב מיוחד בעורף" בכל רחבי המדינה או בחלק ממנה, לתקופת זמן מוגבלת (48 שעות), אם השתכנעה הממשלה שקיימת סבירות גבוהה להתקפה על האוכלוסייה האזרחית. סעיף זה מעניק גם לשר הביטחון סמכות להכריז על מצב מיוחד, אם השתכנע בנחיצותו. במקרה כזה הוסמכה הממשלה להאריך את תוקף "המצב המיוחד". הכרזת שר הביטחון והממשלה על "מצב מיוחד בעורף" זקוקה לאישור ועדת החוץ והביטחון בכנסת.

אולם הניזוקים הגרים באזורי ההגבלה מקבלים פיצויים על פי קריטריונים שונים מאלה של יישובי הספר. יתרה מזו, הוראת השעה של שר האוצר צימצמה את הגדרתו של "מוסד ציבורי" הזכאי לקבלת פיצויים בגין נזק עקיף, והוציאה מכלל ההגדרה את המלכ"רים, שאחוז גדול מהכנסתם מגיע מתרומות או מתמיכה של רשויות מקומיות. היקף הפיצוי לניזוקים באזור ההגבלה על פי הנוסח החדש נמוך בהשוואה לפיצויים שמקבלים הניזוקים באזורי הספר, וכמעט כל היישובים הערביים בצפון נמצאים באזור ההגבלה ולא באזור יישובי הספר. מסיבות אלה עתר מרכז עדאלה לבג"ץ בתחילת דצמבר 2006, וביקש להחיל את תקנת מס רכוש וקרן פיצויים (תשלום פיצויים, נזק מלחמה ונזק עקיף), התשל"ג-1973, על היישובים שהוגדרו כ"אזור ההגבלה", כלשון הוראת השעה; להכליל את ארבעת היישובים הערביים ערב אלעראמשה, פסוטה, מעיליא וג'יש (גוש חלב) ביישובי הספר; ולהכליל את המלכ"רים בקטיגוריית הניזוקים כדי לשלם להם פיצויים עקיפים על הנזקים שנגרמו להם עקב המלחמה (ראו "הארץ", 13 בספטמבר 2006, ועתירת עדאלה בנידון). גם כמה בעלי עסקים בכפרים פסוטה ומעיליא עתרו לבג"ץ נגד שר האוצר (בג"צ 6591/06), ב-13 באוגוסט, בשל האפליה שהוא יוצר בין התושבים על רקע לאומי. העותרים ביקשו לשלם פיצויים בגין הנזקים העקיפים לבעלי העסקים בכפרים פסוטה ומעיליא, שאינם מוגדרים כיישובי ספר בלשון הוראת השעה ותקנות מס רכוש וקרן פיצויים. בפברואר 2007, עוד לפני פסיקת בג"ץ, קיבל משרד האוצר את הדרישה להכליל 27 יישובים נוספים במסגרת יישובי הספר, בכללם ארבעת היישובים הערביים.

ח"כ יוסי ביילין, המועצה לאיכות השלטון ואחרים עתרו אף הם לבג"ץ ב-25 ביולי 2006, במטרה לחייב את ראש הממשלה להכריז רשמית על מצב מלחמה. בעתירה נאמר כי הממשלה מסרבת לעשות כן מטעמים כספיים, על מנת שלא לשלם פיצויים לניזוקים מהמלחמה בשני המחוזות חיפה והצפון. עוד נטען בעתירה כי ההחלטה לצאת למלחמה לא נדונה בממשלה ולא הועברה לכנסת, בניגוד לסעיף 40 לחוק יסוד: הממשלה. בג"ץ דחה את העתירה ב-2 באוגוסט 2006, בטענה כי הפעילות הצבאית בצפון היא פעילות הגנתית שיזמה מדינת ישראל, ואינה מנוגדת לחוק. בדחיית העתירה נאמר גם כי להכרזה רשמית על מלחמה יש השלכות במישור הבינלאומי, ומכיוון שהממשלה אחראית על קשרי החוץ ועל כוחות הביטחון של המדינה, עלולה הכרזה מלחמה להציב בפניה מכשולים במישור הבינלאומי. ואולם בניגוד למה שנאמר בעתירה, העתירה נדחתה גם כיוון שממשלת ישראל ביקשה וקיבלה את אישורה של ועדת החוץ והביטחון ומליאת הכנסת למבצע הצבאי, ועל כן אין בסיס עובדתי לשלושת העתירות שהוגשו בעניין זה לבג"ץ. שתי שופטות בג"ץ שדנו בעתירה קבעו כי הנפגעים ממצב המלחמה מקרב תושבי הצפון זכאים לפיצויים ולתמיכה ישירה ועקיפה.

הבסיס המשפטי להכרזה מלחמה בישראל נשען על סעיף 40 לחוק יסוד: הממשלה בתיקונו האחרון (2001), שבו נאמר:

1. המדינה לא תפתח במלחמה אלא מכוח החלטת הממשלה;
2. אין בסעיף זה כדי למנוע פעולות צבאיות הנדרשות למטרת הגנה על המדינה וביטחון הציבור;
3. הודעה על החלטת הממשלה לפתוח במלחמה לפי סעיף קטן (א) תימסר לוועדת החוץ והביטחון של הכנסת בה־קדם האפשרי; ראש הממשלה ימסור את ההודעה בהקדם האפשרי גם במליאת הכנסת; הודעה על פעולות צבאיות כאמור בסעיף קטן (ב) תימסר לוועדת החוץ והביטחון של הכנסת בהקדם האפשרי.

יציאה למלחמה מחייבת החלטת ממשלה, וחובה להודיע על כך לוועדת החוץ והביטחון ולמליאת הכנסת, אך פעילויות צבאיות אחרות החיוניות להגנת המדינה ולשלום הציבור אינן מחייבות קבלת החלטה בממשלה או מסירת הכרזה על כך לכנסת. קבלת החלטה בנוגע לפעילות צבאית מעין זו נובעת מחוק יסוד: הצבא, התשל"ו-1976. חוק יסוד זה מכפיף אמנם את הצבא לממשלה, אך אינו מחייב אותו בקבלת החלטה או הגשת הצעת החלטה לממשלה או לכנסת. לאור העדר התערבות מצד הממשלה, קבלת החלטה בצבא בנוגע לפעילות צבאית מתקבלת על ידי שר הביטחון (הדרג המדיני הממונה על הנהגת

הצבא) והרמטכ"ל (הדרג הפיקודי העליון בצבא). אולם השאלה המרכזית היא אם הפעילות הצבאית שביצעה ישראל בצפון ובלבנון היא בחזקת מלחמה או לא. כדי לענות על כך יש להגדיר מהי מלחמה - שאלה שאין עליה תשובה ברורה ומוסכמת. יתרה מזו, בג"ץ היה צריך להכריע בסוגייה אם סעיף קטן 40(א), התאים רק למצב שבו ישראל יוזמת מאבק צבאי, או שמא גם למצב שבו המדינה מגינה על עצמה מפעילות צבאית המופעלת נגדה. כאמור בסעיף קטן 40(ג), הממשלה אינה צריכה להביא למליאת הכנסת החלטה בדבר פעילות צבאית, ואם כך נשאלת השאלה מדוע הממשלה עשתה כך אם התכוונה רק לפעילות צבאית ולא למלחמה.

מנקודת ראות ישראלית היו לכישלון המלחמה האחרונה בלבנון שתי סיבות: ההנהגה המדינית והתפיסה הצבאית, הבאה על חשבוננו של העורף האזרחי במלחמה. התושבים הערבים בישראל ראו את המלחמה מזווית שונה לחלוטין: האפליה המבנית נגד האוכלוסייה הערבית ויהדותה של המדינה. שני אלה בלטו מאוד נוכח הכספים שהגיעו מארגונים יהודיים וציוניים בחו"ל, והופנו לטובת התושבים היהודים בלבד. איחוד הקהילות היהודיות של צפון אמריקה הציע במהלך המלחמה את עזרתו גם לתושבים הערבים בארץ, באמצעות הסוכנות היהודית. ואולם, היות וגיוס התרומות בפועל מתבצע על ידי משרד החוץ, המדינה אינה מגייסת כספים ממקורות אחרים, ערביים או לא ערביים, לטובת האוכלוסייה הערבית, ואינה מרשה לאחרים לעשות כן. המדינה אם כן גייסה תקציבים רבים לטובת התושבים והרשויות המקומיות היהודיות בטענה כי הכספים הגיעו ממקורות חוץ-ממשלתיים.

חרף כל הדרישות שהעלתה ההנהגה הערבית להעביר כוחות ומתקנים צבאיים למקומות רחוקים יותר מהיישובים הערביים, הממשלה וזרועותיה התעלמו מן הבקשה ואף חיזקו את נוכחות הצבא באזורים אלה. משרד הביטחון אף מתכוון להתחיל בקרוב להכשיר מאות דונמים ממזרח ליישוב אושעיה,⁷ ליד השכונות הצפוניות והמערביות של נצרת ובקרבת הכפרים משהד, ריינה וכפר כנא, כדי להקים שם מתקן צבאי ענק. תוכנית המתאר עוברת בימים אלה לוועדה הארצית לתכנון ובנייה. ראסם ח'מאיסי, מתכנן ערים ומומחה לתכנון, אימת את הידיעה, והוסיף כי, הקמת המתקן הצבאי הפכה עובדה קיימת, אלא אם כן תעוכב מטעמים חוקיים. הוא הוסיף כי, למתקן צבאי כזה המוקם בקרבת העיר נצרת והכפרים ריינה, משהד וכפר כנא עלולות להיות השלכות רבות במישור הבריאותי והסביבתי, והוא עלול להוות מכשול רציני ביותר בפני פיתוח האזור והקמת מטרופולין ערבי שיכלול את נצרת, ריינה, משהד וכפר כנא ויכלול כ-250 אלף תושבים ערבים בשנת 2040. תוכנית זו חונקת את המטרופולין המתוכננת בין נצרת עילית ממזרח לבין היישובים ציבורית, הושעיה והמתקן הצבאי המתוכנן ממערב (כל אל-ערב, 17 ינואר 2006). רוב המנהיגים הערבים גינו את קירבתם של מתקנים צבאיים ליישובים הערביים ואף האשימו את ישראל בשימוש באוכלוסייה הערבית כ"מגן אנושי". חבר הכנסת עבאס זכור פירסם בעיתונות ב-6 באוגוסט 2006 מודעה שבה נאמר כי "היישובים הערביים בצפון משמשים בסיס לכוחות השריון המפגיזים ללא הרף את דרום לבנון". הוא גינה בתוקף את העובדה ש"טנקים ישראליים חונים ביישובים הערביים", והדגיש כי "אי אפשר לפסול את הדעה כי טילי הקטישה שיורה החזבאללה לעבר הכפרים הערביים הם תגובה על ההפגזות היוצאות מהאזור. הדבר מדאיג מאוד את התושבים הערבים מתרשיחא ומערב אלעראמשה" (אתר Panet ועיתון "פנורמה", 7 באוגוסט 2006).

7 אושעיה הוא יישוב קהילתי ציוני דתי שהוקם בשנת 1980 כהתיישבות נח"ל וממוקם על אדמות הכפר הערבי ההרוס ספוריה (ציפורי) בקרבת העיר נצרת והכפרים ריינה, משהד וכפר כנא.

”כל הארץ חזית“: ההפרדה בין החזית הצבאית לעומק האזרחי

לאחרונה נטען כי מאבקו של חזבאללה בישראל במלחמה האחרונה קיעקע סופית את אחד המרכיבים המרכזיים בתפיסת הביטחון הישראלית, המייחסת חשיבות עליונה לקונספציה ההתקפית.⁸ תפיסה זו כוללת הבחנה בין ”חזית“ - צבאית בטבעה, ובין העומק האזרחי - העורף - המהווה רק כלי בשירות החזית. בהקשר זה אמר הרמטכ”ל יגאל ידין דברים מאלפים במועצת ההגנה האזרחית הראשונה (1952): ”העורף הוא המשענת של צה”ל. כל העם חזית, והעורף האזרחי הוא הבסיס האיתן שיבטיח צאתם ושובם של לוחמינו במידה ויישמר שלם, מוגן ואיתן.”⁹

ישראל חוותה את פגיעותו של העורף במלחמת המפרץ השנייה (1990-1991), כאשר העורף האזרחי בישראל הפך למטרה מרכזית במלחמה. אבי ביצור כותב כי, במדינות ערב רווחת התפיסה ש”ההפצצה האסטרטגית” על העורף האזרחי תביא להתמוטטות המשטר ולשבירת כוחה הצבאי של ישראל. לעומתה, אומר ביצור, התפיסה המרכזית בדוקטרינה הביטחונית הישראלית מבוססת על ”תרבות אסטרטגית” התקפית, המתעלמת מכל יתר תחומי החיים. הממשלה, על כן, התעלמה משתי החזיתות ההגנתיות - הגנה פסיבית והגנה אקטיבית.

עד פרוץ מלחמת המפרץ השנייה, מאזן הכוחות נטה עדיין לטובת התפיסה הביטחונית של ישראל, אך הוא הופר במהלכה. כיום, בעיקר בגלל פעילות החזבאללה, פג כושר ההרתעה של ישראל, וברור כי במלחמה הבאה נשוב ונראה טילים המכוונים אל העורף האזרחי בישראל.

כמה מקובעי המדיניות בישראל כבר הבינו שיהיה עליהם לסמוך יותר ויותר על הקונספציה ההגנתית ולדאוג לעורף האזרחי באמצעות הכנת הילדים, המורים, ההורים והרשויות המקומיות, הקמת מקלטים, ממ”דים, ערכות ללוחמת אב”כ ושטחי פינוי. בסוף מאמרו קורא ביצור לשינוי תפיסת ההגנה - מהחזיתות הצבאיות אל החזיתות האזרחיות או הבלתי צבאיות.

הוועדה לבחינת מוכנות העורף במצבי חירום - דו”ח ראשוני¹⁰

במהלך הלחימה בצפון נחשפה ישראל למציאות חדשה, מורכבת ובלתי שגרתית. ראשית, ההבחנה בין חזית לעורף אזרחי היטשטשה ועלה הצורך להפנים גם תפיסה ביטחונית חדשה - תפיסה הגורסת שגם העורף הוא מטרה. שינוי זה היה הגורם המרכזי להכרזתו של יו”ר ועדת החוץ והביטחון בכנסת, ח”כ צחי הנגבי, ב-30 ביולי 2006, בדבר הקמת ועדת משנה לוועדת החוץ והביטחון בראשות ח”כ עמי איילון (העבודה-מימד). לצד היו”ר מכהנים בוועדה גם ח”כ יצחק אהרונוביץ (ישראל ביתנו); ח”כ בני אלון (האיחוד הלאומי-מפד”ל); ח”כ מתן וילנאי (העבודה-מימד); ח”כ ישראל חסון (ישראל ביתנו); ח”כ לימור לבנת (ליכוד); וח”כ עתניאל שנלר (קדימה). זו איננה ועדת חקירה, ועבודתה מוגדרת כבקרה וביקורת על התנהלות הממשלה וועדת החוץ והביטחון.

על ועדה זו הוטל לבדוק ולבקר את מוכנות העורף האזרחי בעתות חירום ולפקח עליה. ב-26 ביולי ביקש ח”כ צחי הנגבי מיור הוועדה להגיש דו”ח ביקורת על מוכנות העורף בישראל למצבי חירום. הדו”ח, המסכם את השלב הראשון בעבודתה,

8 ראו לדוגמה את מאמרו של סא”ל (במיל) ד”ר אבי ביצור, מומחה להגנת העורף מאוניברסיטת בר-אילן, הנושא את הכותרת ”העורף האזרחי כחזית מکرעת”. פורסם ב-16 באוגוסט 2006 באתר האינטרנט הישראלי ”אומדיה”: <http://www.amedia.co.il>.

9 מצוטט אצל אבי ביצור, לעיל.

10 הוועדה לבחינת מוכנות העורף במצבי חירום - דו”ח ראשוני, הכנסת, הוועדה לבחינת מוכנות העורף במצבי חירום, ועדת החוץ והביטחון, ספטמבר 2006 (ניתן להוריד את הדו”ח מאתר הכנסת: <http://www.knesset.gov.il>).

נמסר לו ב-12 בספטמבר. במסקנותיה ציינה הוועדה כי, ההבדלים בין יחסה של ועדת החוץ והביטחון לעורך ובין יחסה למערכת הביטחון על זרועותיה נובע מגישה מוטעית. עוד מוסיפה ועדת המשנה כי, שתי הן הרשות המחוקקת והן הרשות המבצעת שוגות בגישתן אל המוכנות למלחמה או לעימותים צבאיים בין ישראל לשכנותיה. הדו"ח מצביע על "הכשלים והליקויים במכלול ההיבטים של מוכנות העורך לעתות חירום כנקודת מוצא לתהליך של תיקון והפקת לקחים", ומתמקד בארבע נקודות מרכזיות המובאות כאן כלשונן:

- 1 - כמו במלחמה האחרונה, גם במלחמות הבאות ייפך העורך לחזית. משמעות הדבר היא כי במלחמה כיום יש חזית אזרחית וחזית צבאית, וכמו שעלינו להיערך, להתאמן ולנהל בזמן אמת את החזית הצבאית - כך עלינו להיערך, לה-תאמן ולנהל בזמן אמת את החזית האזרחית. במקביל להקמת קבינט שרים ביטחוני-צבאי, יש להקים קבינט שרים ביטחוני-אזרחי. הבנה זו של המלחמה מאפשרת דיון נכון יותר במציאות שנחשפה במלחמה האחרונה ובהיערכות למלחמה הבאה.
- 2 - תפקידה החשוב ביותר של המנהיגות המדינית במעבר ממצב שגרה למצב חירום, הוא להגדיר מחדש את המצב. כישלונה של הממשלה להגדיר את המעבר משגרה למציאות של מלחמה, בכל הקשור לחזית האזרחית, היתה לה-ערכתי הסיבה המרכזית לכשל המתמשך של טיפול משרדי הממשלה. במובן מסוים, קשה לומר כי רמת המוכנות של המערכות השונות לטיפול בעורך נבחנה במהלך המלחמה בחינה של ממש שכן, כפי שיפורט בהמשך הדו"ח, רוב נהלי החירום ותוכניות המגירה לשעת חירום כלל לא הופעלו. הממשלה לא החליפה למערכת את "הדיסקט" בזמן, וכשל זה - החוסר בהגדרת המציאות החדשה והצרכים הנובעים ממנה - יצר מחסור ופגיעה משמעותית בציבור בכלל וברשויות ובאוכלוסיות החלשות בפרט.
- 3 - יש להיערך כך שכל ההגדרה, ההכנה וההפעלה של המערכות תצאנה מנקודת המוצא של צורכי האזרח, ולא צורכי הרשות המקומית.
- 4 - מצב חירום דורש הפעלת גוף אחד - מתכלל לאומי (Integrator) - בעל סמכות ואחריות כוללת לניהול הצד האזרחי של המלחמה. לגוף המתכלל צריכה להיות תמונת מצב כוללת ומדויקת. על גוף זה לזהות את הצרכים בשטח, להגדיר את הקריטריונים לסיוע, לקבוע את סדרי העדיפויות, לכוון ולהנחות את גורמי הביצוע - בתפקיד זה כשלה הממשלה כישלון חרוץ. בפועל, במהלך ניהול הצד האזרחי של המלחמה האחרונה, לא היה "בעל בית" אחד אלא מספר גופים שפעלו במקביל. המערכת כולה תיפקדה במספר ראשים, ללא גוף מתכלל לאומי בעל תמונה כוללת שיכוון את כלל הגופים שפעלו במרחב.

להלן ממצאי דו"ח ועדת המשנה:

1 - משק לשעת חירום (מל"ח)

מערך מל"ח הוא גוף בינמשרדי האמור לתאם ולרכז את פעילות השלטון המקומי והמרכזי כאחד בעת פגיעה בעורך, שיש בה משום שיבוש שגרת החיים. בתקופת המלחמה בצפון לא הופעל מערך מל"ח. בדיון שהתקיים כשבועיים לאחר תחילת המלחמה אצל שר הביטחון, המשמש כיו"ר ועדת מל"ח העליונה, הוחלט שלא להפעיל את המערך. בדיון עם מפקדת פיקוד העורך נאמר לחברי הוועדה כי, הבקשות להפעיל את מערך מל"ח נענו בשלילה. ועדת המשנה סבורה כי, הממשלה היא שצריכה להחליט על הפעלתו או אי-הפעלתו של מערך מל"ח. במקום מערך מל"ח הוקם שבועיים לאחר תחילת המלחמה המנ"ל (מרכז ניהול לאומי) - הגוף המרכזי לטיפול באוכלוסייה האזרחית. הוועדה התרשמה כי, המנ"ל הוקם

אד-הוק ופעל ללא כל סמכויות או תוכניות פעולה מוגדרות מראש. בפני הוועדה לא הוצגה תמונה ברורה באשר לתהליך קבלת ההחלטה בדבר הקמתו של המנ"ל, הוא לא סיפק לרשויות המקומיות שום מידע לגבי סדר העדיפויות וקריטריונים ברורים בכל הקשור לטיפול באוכלוסייה או לפינייה, ולא הצליח להבין את המצב בשטח מעבר למה שדיווחו לו הרשויות. מאחר שגם רשויות רבות לא ידעו מה בדיוק קורה בשטח, תמונת המצב במנ"ל לקתה בחסר והוא לא היווה תחליף הולם למערך מל"ח.

קשה למצוא היגיון בהחלטה לא להפעיל את מערך מל"ח, המתורגל ומיומן בפעולה לשעת חירום, לא ולא לתת לו למלא את ייעודו. אם יש מקום לבחון את יעילותו של המערך ונחיצותו במציאות שנוצרה לעומת החלפתו בגוף אחר, יש לבדוק זאת לעומק ולא בדיון חפוז בשעת משבר. אי-הפעלת מערך מל"ח והעדרו של גוף מנחה ומתאם בין הגורמים השונים יצר ריק וחוסר ודאות בתפקוד הרשויות. המחסור בשירותים חיוניים יצר מצוקה אמיתית, ובמקרים רבים אף תחושה קשה של הזנחה.

ועדת המשנה סבורה כי אם יוחלט, לאחר בחינה מדוקדקת, להותיר את מערך מל"ח על כנו, חייבת הפעלתו להיות אוטו-מטית. הוא יופעל מכוח ההכרזה על מצב מיוחד בעורף או מצב מלחמה, והפעלתו לא תהיה מותנית בדבר, למעט סמכות הממשלה להחליט בזמן אמת על ביטול הפעלתו.

ועדת המשנה עמדה גם על תולדות הקמת "פיקוד העורף" ותפקידו. להלן כמה נקודות חשובות שמצוינות בדו"ח ובאתר פיקוד העורף:

פיקוד העורף הוקם בפברואר 1992 על פי החלטת ועדת השרים לענייני ביטחון לאומי מ-13 בנובמבר 1991. הוראות הפיקוד העליון בצבא מגדירות את סמכויות אלוף פיקוד העורף ותחומי הפעילות שלו,¹¹ ותפקידים אחרים מוטלים עליו לפי נוהל בין-משרדי מס' 146 שנחתם בין פיקוד העורף ומטה מל"ח ארצי בדצמבר 2004. נוהל זה מורה כי "במצב של תקיפה מתמשכת על יישובים בתחום הגזרה של פיקוד העורף, שבעטיה משתנה שגרת החיים באופן מהותי שאינו מאפשר יציאת התושבים מבתיהם או מהמקלטים לרכישת מוצרים חיוניים או לקבלת שירותים חיוניים, ואינו מאפשר לרשויות האזרחיות לממש את אחריותן, יסייע פקע"ר באמצעות יחידותיו גם למשימות שבאחריות הרשויות האזרחיות, לרבות חלוקת מצרכי מזון ומים, שיספקו ע"י המערכות האזרחיות, סיוע רפואי לנפגעים מפעולות אויב, טיפול באוכלוסייה במצבי לחץ ובאוכלוסייה השוהה במקלטים, סיוע במוסדות קשישים, אוכלוסייה חלשה וכדומה".

הוועדה הבחינה כי, המצב שעימו התמודדו תושבי הצפון בתקופת המלחמה דומה עד מאוד למצב המתואר בנוהל 146: שגרת החיים ביישובים רבים הופרה, לתושבים לא התאפשר לצאת מבתיהם או מהמקלטים, וחלק מהרשויות לא סיפקו לא-זרחים את השירותים הדרושים. על פי נוהל 146, היה על פיקוד העורף להיכנס בנעליהן של הרשויות. במהלך סיורי הוועדה ביישובי הצפון התקבלו תלונות רבות על תפקוד פיקוד העורף ביישובים אלה.

11 פעילות פיקוד העורף נוגעת בתחומים הבאים: הגדרת "התגוננות האזרחית"; הכנת תוכניות לכל רחבי המדינה והוצאתן לפועל; הדרכת הארגונים התומכים, בייחוד מד"א וכוחות מכבי האש וההצלה; תיאום פעילות משרדי הממשלה השונים, הרשויות המקומיות, והמפעלים החיוניים להתגוננות האזרחית; הדרכת האוכלוסייה בכל הנוגע להתגוננות אזרחית; הגנה מפני מקומות גנועים בחומרים מסוכנים; התקנת צופרים והפעלתם; והפצת מידע ותדריכים לטובת האוכלוסייה.

ב-23 ביולי 2006, בפעם הראשונה מאז החלה הלחימה על גבול לבנון, פירסם אלוף פיקוד העורף את התדריכים לידיעת הציבור בעברית, אנגלית, רוסית, צרפתית, ספרדית ואמהרית, ואולם הוא לא ראה לנכון לפרסם את הודעותיו גם בערבית אפילו לאחר הפסקת האש. המנסה לגלוש באתר פיקוד העורף (www1.idf.il/orof) יופתע לראות אייקון שעליו כתוב "ערבי" (ולא ערבית) באותיות ערביות. לחיצה על האייקון תוביל את הגולש לאתר של משרד תרגום בשם "פאנוס". באתר בשפה העברית קיימים תרגומים לשפות רבות: אנגלית, אמהרית, ספרדית, רוסית, סינית, תאית, פיליפינית, טורקית, צרפתית וערבית, אולם מספר התרגומים לערבית קטן מאוד בהשוואה לתרגומים לאנגלית. התדריך בנושא רעידות אדמה למשל, מתפרסם רק בעברית, והוא הדין גם במידע המיועד לאוכלוסייה מבוגרת. עם זאת, החלקים המתורגמים לערבית יכולים למלא צורך חיוני. חוברת "יומן הילדים" המציעה דרכים להעסיק את הילדים בזמן שהותם במקלטים ודרכי ההתגוננות מפני הנזקים והסבל; חוברת של שאלות ותשובות בנוגע להתנהגות במצבי חירום, פגיעה או חרדה; חוברת נוספת, "מדריך התגוננות לוועד הבית" (שפורסמה שוב תחת הכותרת "התגוננות במצבי חירום: מדריך לאזרח"); חוברת מיוחדת לאוכלוסיית בעלי מוגבלויות גופניות (שפורסמה, שוב, גם תחת הכותרת "מידע להורים של בעלי צרכים מיוחדים").

הבעיה המרכזית בהקשר זה היא אופן חלוקת החוברות, הפצת המידע ומידת הנגישות להם, שהרי הם מתפרסמים באתר הצבא הישראלי ואינם מחולקים לאזרחים. גם במקרה שיש לתושב הערבי נגישות לאינטרנט, ודאי שלא יחפש מידע ותמיכה באתר של צבא ישראל.

ועדת המשנה ציינה גם כי "לפיקוד העורף קיים מערך של אלפי חיילי מילואים שמרביתו לא גויס במהלך המלחמה. בקרב חברי הוועדה נוצר הרושם כי מסיבות שאינן ברורות דיין, הוחלט בפיקוד העורף שלא לתגבר את המחוז הצפוני של הפיקוד בכוח אדם נוסף למרות הצורך שהתעורר בשטח. הוועדה סבורה כי, במצב זה היה על פיקוד העורף לפעול באופן משימות שהנן באחריות הרשויות האזרחיות ואלה לא יכלו לממשן: חלוקת מזון ומים, טיפול רפואי במקלטים, טיפול פסיכולוגי ועוד. פיקוד העורף היה חייב למלא את החלל שנוצר, זו היתה חובתו בכלל ובפרט על פי נוהל 146".

בביקור שערכה ועדת המשנה בקרית שמונה ובנהריה נמצא כי האחריות לפעילות הצבאית והאזרחית מצויה בידי פיקוד הצפון ולא בידי פיקוד העורף. עוד בשנת 1993 הצביעה מבקרת המדינה (בדו"ח מס' 44) על הבלבול בין תחומי הפעילות של פיקוד הצפון ופיקוד העורף. ועדת המשנה הגיעה למסקנה כי, פיקוד העורף אינו מודע להיקף סמכויותיו ואחריותו כלפי האוכלוסייה האזרחית במצבי חירום. יתרה מזו, גם כאשר הוחלט על הקמת פיקוד העורף, לא הובהר כי הוא כפוף לצבא ולא לרשות אזרחית. "הוועדה סבורה כי יש לבחון את כפיפותו הראויה של פיקוד העורף, שכן השתייכותו לצבא מובילה לאי-בהירות בתפקידיו בממשק שבין היותו חלק מהמערך הצבאי לבין טיפולו באוכלוסייה האזרחית".

ב-10 באוגוסט פורסם מפי אלוף פיקוד העורף כי "לא מוטל על פיקוד העורף והממשלה תפקיד פינוק האזרחים. לכן פיקוד העורף והממשלה מסרבים לשכן את התושבים שפוננו מבתיהם בבתי מלון, מחשש שהם יתרגלו לכך". אולי בשל חשש זה הוחלט להציע לתושבים כמות מזון מינימלית: "עליהם לבוא בעצמם לקחת את המזון. אם נספק לתושבים את המזון כשהם במקלטים, בכך אנו תורמים להרגשת חוסר האונים שלהם".¹²

12 מצוטט בדו"ח פרנסיס רדאי, הבא, עמ' 17:

משרדי הממשלה

בתחילת הלחימה בצפון, סגרו משרדי ממשלה בצפון את שעריהם, לרוב כהחלטה אישית של קציני הביטחון או של מנהל הסניף המקומי, ללא פיקוח ברמה הארצית. הוועדה ציינה כי "להחלטה על הפסקת פעילות הרכבת והתחבורה הציבורית מצפון לחיפה היתה משמעות ציבורית עמוקה מאוד. התחושה הכללית שנוצרה, כפי שעולה מדיווחים של ראשי הרשויות איתם נפגשנו, היא שהממשלה נעלמה מהצפון".

פינוי אוכלוסייה

ועדת המשנה הגיעה למסקנה כי, תוכנית פינוי האוכלוסייה לא היתה מאורגנת והמפונים נבחרו באופן אקראי. זהו כישלון ממשלתי חמור מכיוון שהאוכלוסייה שנשארה באזורים המופגזים היא האוכלוסייה החלשה ביותר שאינה יכולה להתפנות ללא עזרה.

מיגון

הדו"ח קובע גם כי, אחרי מלחמת המפרץ השנייה (או בשמה הצבאי האמריקאי "סופה במדבר"), ואחרי ההפצצות בטילי קרקע-קרקע, התברר כי המקלטים העומדים לרשות האזרחים אינם מתאימים לשהייה ממושכת ואין בהם כדי להגן על האזרחים מפני נשק בלתי קונבנציונלי (ראו דו"ח מבקר המדינה מס' 44 לשנת 1993). לכן הוחלט בשנת 1994 לחייב את התושבים לבנות מרחבים מוגנים במקום מקלטים בהתאם לתקנות ההתגוננות האזרחית (מפרטים לבניית מקלטים), הת"ש"ן-1990. ראוי לציין כי, המבנים שנבנו לפני שנת 1992 אינם חייבים בתיקונים שנקבעו בחוק מאוחר יותר בנוגע לבניית מקלטים ציבוריים ופרטיים.

הוועדה ציינה כי, לפי סעיף 12(א) לחוק ההתגוננות האזרחית, נתונה בידי פיקוד העורף הסמכות להורות לכל רשות מקומית להתקין מקלטים ציבוריים במספר, במקום ובזמן שייקבעו על ידיו, ולהחזיקם במצב המאפשר את השימוש בהם. כלומר, הסמכות להחליט בדבר הקמת מקלט ציבורי מסורה לפיקוד העורף, והאחריות ליישום החלטותיו מצויה בידי הרשויות המקומיות".

ב-30 באוקטובר 2006 הגישו 29 ח"כים מסיעות שונות הצעה לתיקון חוק ההתגוננות האזרחית, התשי"א-1951, כך שיכלול את סעיף 14(א) ויחייב את הרשות המקומית ואת שר הפנים לערוך ביקורת שנתית במקלטים הפרטיים, יכין אותם למצבי חירום ויאפשר לשהות בהם תקופה ארוכה.

נוסף על המחדלים הרבים גילתה הוועדה שהבעיות חמורות במיוחד ביישובים הערביים ובשכונות הערביות בערים המערובות (בחיפה ובעיר העתיקה בעכו), שכמעט אין בהן מקלטים ציבוריים. המקלטים ביישובים הערביים נמצאים רק בבתי הספר, משמשים כחדרי לימוד ואינם יכולים לקלוט את התלמידים. ביישובים ערביים אחרים יש מקלטים קטנים מדי שאינם מספיקים לכל התושבים. מקלטים ציבוריים רבים נמצאו מוזנחים וללא מתקנים הכרחיים, אף על פי שהרשויות המקומיות מקבלות תקציבים שנתיים לאחזקתם.

זאת ועוד, במלחמת המפרץ השנייה ניתנה התרעה של שלוש דקות לפני נפילת הטילים - זמן מספיק לאפשר לאזרחים להיכנס למקלטים. בחלק מיישובי הצפון הסמוכים לגבול הגיעה ההתרעה כשתי דקות לפני נפילת הרקטות - זמן שאינו מספיק להיערכות כזו. "חוסר ההתרעה יצר מצב שרבים מאזרחי הצפון מצאו עצמם נכנסים למקלטים - מסוגים שונים

- מבלי שיצאו מהם ימים רבים ואולי אף במשך כל המלחמה. מספר אזרחים נהרגו בדרכם למקלט ובקרבתו (כמו בנהריה). יציאה מהמקלט היוותה עבורם סכנת חיים של ממש. הבעיה תהיה חמורה יותר אם לאויב יהיה גם חימוש בלתי קונבנציונלי. במספר מקומות כלל לא היו צופרי אזעקה. כך, למשל, בשכונה הצפונית החדשה של עכו, הצופרים טרם חוברו ערב המלחמה". אלוף פיקוד העורף, יצחק גרשון, טען בסקירה בפני הממשלה ב-22 ביולי כי בנצרת נותקה מערכת האזעקה לבקשת התושבים, על מנת שלא ישמעו את צפירות ימי הזיכרון ויום העצמאות. עיריית נצרת טענה כי, אלוף פיקוד העורף עצמו הודיע לה ב-19 ביולי, לאחר נפילת הטיילים ומותם של שני ילדים, שמערכת האזעקה היתה מקולקלת ולא פעלה כבר זמן רב. באל-שאע'ור חוברו מערכות האזעקה במהלך המלחמה והביאו תועלת חלקית בלבד.

ב-20 אוגוסט 2006 אישרה ממשלת ישראל את החלטה מס' 393 (חיזוק הצפון וחיפה). התוכנית המפורטת פורסמה ב-12 בספטמבר וכללה פרויקטים בעלות של 4.25 מיליארד ₪. תקציב זה אמור לבוא משני מקורות. המקור הראשון מחולק לשני חלקים: חלק אחד, 1.5 מיליארד ₪, הוא תוספת לתקציב הקיים. החלק השני, 1.19 מיליארד ₪, יבוא מקיצוצים בסעיפים השונים של התקציב הקיים לטובת חיזוק הצפון וחיפה. המקור השני, 1.5 מיליארד ₪, צפוי להגיע מתרומות "העם היהודי אשר המשנה לראש הממשלה פועל לגיוסם". שמעון פרס, המשנה לראש הממשלה, הצהיר במהלך הצגת התוכנית כי "מי מוש התוכנית יתרום לחיזוק כלכלי וחברתי של הגליל, יחזיר את אמון התושבים ויסייע במעבר של אוכלוסייה איכותית וחזקה ממרכז הארץ אל הגליל"¹³. רענן דינור, מנכ"ל משרד ראש הממשלה ויו"ר ועדת ההיגוי ליישום התוכנית, הצהיר ב-19 בספטמבר כי שלישי מתקציב התוכנית יוקצה לתושבים הערבים בצפון, שלישי שני לתושבים היהודים, והשלישי האחרון יוקצה לביצוע פרויקטים ציבוריים בשני האזורים - חיפה והצפון.

13 הודעה לעיתונות ממשרד ראש הממשלה, ב-14 בספטמבר 2006, "אושרה התוכנית המפורטת לחיזוק הצפון וחיפה; עשרות פרויקטים יצאו לדרך בהיקף כולל של למעלה מ-4 מיליארד שקלים" (www.pmo.gov.il).

אחד הממצאים החשובים של הדו"ח שלפנינו הוא חולשתם של העמותות ושל השלטון המקומי ביישובים הערביים, בייחוד, במצבי חירום. פעילות הרשויות המקומיות הערביות צומצמה לכדי ביקורי בית במשפחות שספגו נזקים ופגיעות ולחלוקת מצרכי מזון בסיסיים, שהגיעו רק לכ-23.3% מאוכלוסיית הנזקקים. בכמה מקרים הפנו פעילי השלטון המקומי גופים אחרים (כמו הסוכנות היהודית וקרן הידידות ישראל-ארה"ב) למקומות שנוזקו לעזרה. התמונה קודרת עוד יותר כשמדובר בפעילות העמותות הערביות. למרות כל הפעילויות שיזמו העמותות הארציות, הן הגיעו רק ל-16% מכלל ציבור הנפגעים הערבים במהלך המחמה ואחריה.

עמותות וארגונים הפועלים בקרב האוכלוסייה הערבית יזמו פעילויות שונות לילדים ונוער, הקימו מרכזי חירום, פירסמו חוברות הדרכה ואף אירגנו טיולים בדרום הארץ, אולם פעילויות צנועות אלו התקיימו בימים האחרונים של המלחמה ולאחר הפסקת האש. עמותות וארגונים ערביים - אגודת הגליל, הוועד הארצי לעזרה רפואית - אגודת הגליל, האגודה הערבית הארצית למחקר ושירותי בריאות, עדאלה - המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל, אלאהאלי - המרכז לפיתוח קהילתי, סות אלעאמל (קול העובד), עמותת התרבות הערבית, אתיג'אה - ארגון הגג של העמותות הערביות בישראל, איגוד הפסיכולוגים הערבים, איגוד רופאי השיניים ואנשי מקצוע ערבים יזמו את הקמת מרכז עטאא - המרכז הערבי לייעוץ והדרכה במצבי חירום. יוזמה זו הציעה שירותי הדרכה, ייעוץ והפניה בסוגיות הקשורות למלחמה בתחומי חוק ובריאות הגוף והנפש. בשלב מאוחר יותר הקים מרכז עטאא אתר אינטרנט ובו מגוון של פעילויות לילדים ונוער ומחנות קיץ בדרום הארץ ובמרכזה. עמותות וארגונים רבים אחרים יזמו והפיצו ניירות עבודה ותדריכים להתגוננות, ו-10,000 חבילות של מכשירי כתיבה ליישובים הערביים בצפון. מרכז אלטופולה חבר לאחר המלחמה לוועד הארצי של ראשי הרשויות המקומיות הערביות בישראל, ביוזמה התומכת ברשויות המקומיות הערביות בצפון. צוות מצומצם תיאם בין הוועד הארצי, ועדת החינוך שבועדת המעקב העליונה, פורום מנהלי אגף הרווחה ברשויות המקומיות הערביות ועמותות וארגונים אחרים. לאחר הפסקת האש יזם מרכז מוסאווא פעילות לילדים והורים מצפון הארץ בעזרה ובערעה.

אתיג'אה - ארגון הגג של עמותות ערביות בישראל ערך ב-24 ביולי פגישה בשגרירות האיחוד האירופי בתל אביב בין נציגי עמותות ערביות ובין הנספח המדיני והמסחרי של האיחוד האירופי בארץ, מנואל ג'פרי, והאחראי על התוכניות בשגרירות, אריק קלווין. אמיר מח'ול, מנכ"ל אתיג'אה, פירסם לאחר הפגישה הודעה שבה נאמר כי החברה האזרחית הערבית בישראל והארגונים הפלסטיניים והערביים מתנגדים להתקפה הישראלית על שני העמים, הלבנוני והפלסטיני, והובעה הדרישה כי האיחוד האירופי יפעל להפסקת תוקפנות זו ולמען הגנה על שני העמים. עוד נאמר בהודעה כי המשתתפים הציגו בפני נציגי האיחוד האירופי את מצב היישובים הערביים בכלל ובצפון בפרט, וציינו כי, התושבים הערבים בארץ נאבקים בימים אלה בגילויי הסתה נגדם נוכח חולשת תשתית ההגנה שמציעה להם המדינה. הוסכם

פרק 3

התנהלות השלטון

המקומי

והחברה האזרחית

הערבית

כי, מסמך ברוח זו יישלח לאיחוד האירופי ולגופים בינלאומיים.¹⁴

אגפי הרווחה בכמה יישובים ערביים הגישו המלצות בדבר הצורך למצוא דרכי התגוננות, תמיכה ואספקת שירותים חיוניים, אולם באופן כללי אפשר לסכם את כל הפעילויות והשירותים שיזמו הרשויות המקומיות ברשימה צנועה ביותר. סעיף 149(א) לחוק העיריות, סעיף 123(א) לצו הרשויות המקומיות, התשי"א-1950, וסעיף 40(ב) לצו הרשויות המקומיות (המועצות האזוריות), התש"ח-1958 מצביעים על הצורך והחובה להקים ועדות חירום בכל רשות מקומית. במצבי חירום על הרשות המקומית להיות ערוכה לאספקת מזון והענקת שירותי תחבורה ובריאות לתושבים, לטפל בהריסת מבני תשתית, בפגיעה בתשתיות או בפינוי תושבים ולהכשיר צוות מיוחד למצבי חירום שיעבוד יחד עם יו"ר הרשות המקומית.

ועדת המשנה לוועדת החוץ והביטחון בכנסת מצאה כי, במלחמה האחרונה כשלו הרשויות המקומיות באספקת מצרכי המזון והשירותים הרפואיים, בפינוי אוכלוסיות חלשות, בתקשורת, בהכנת מקלטים, בדרכים לאספקת כסף מזומן (בנקים) ובחיזוק מורלי של התושבים השוהים במקלטים. במקרים אחדים היתה התעלמות מוחלטת מהצרכים הרפואיים והתזונתיים של קבוצות אוכלוסייה גדולות. חלק גדול מהרשויות המקומיות לא היו מוכנות לתת שירותים במצבי חירום, וחלק מהן כלל לא היו מודעות לצורך במתכונת זו. מצרכי המזון שחולקו ברוב היישובים הערביים לא הגיעו בזכות מדיניות הממשלה אלא בזכות הרשויות המקומיות והודות לעמותות וארגונים וולונטריים. לולא יוזמתם של אלה היו התושבים נשארים רעבים. אולם, במקרים רבים אף סירבה הרשות המקומית לחלק את המצרכים לתושבים השוהים במקלטים פרטיים, בטענה כי היא דואגת לשוהים במקלטים ציבוריים בלבד.

גם בתחום העברת המידע לאזרחים אירעו תקלות. המידע שהגיע לא תמיד היה ברור: מתי ללכת לעבודה ומתי לא? מתי לשהות במקלטים ובחדרים המוגנים ומתי לא? רק בשלב מאוחר יחסית הופץ המידע בשפות מלבד עברית.

בכמה יישובים שבהם ביקרה ועדת המשנה הצטיירה תמונה קשה עוד יותר ונשמעו תלונות רבות:

- 1 - רבים מעובדי הרשויות המקומיות עזבו את בתיהם בצפון ועברו ליישובים אחרים במהלך המלחמה. במקומות אלה פעילות הרשות המקומית הושבתה כליל.
- 2 - בימים הראשונים למלחמה נסגרו חלק משרדי הממשלה, משרדי המוסד לביטוח לאומי ובנק הדואר, כנראה בשל החלטה אישית של העובדים.
- 3 - שירותים חיוניים כמו תחבורה ציבורית וסניפי הבנקים הושבתו, קופות החולים ובתי המרקחת נפתחו לשעות מעטות בלבד, ותחנות דלק נסגרו.
- 4 - ביישובים מסוימים (כגון אל-שאע'ור) לא עמדו פסיכולוגים לרשות התושבים, שהתמודדו לראשונה עם מצוקה מסוג זה. הוועדה לא מצאה בעיר "שום נציגות של פיקוד העורף או מל"ח, שום יקל"ר (יחידת קישור לרשויות) וכמובן גם לא פסיכולוגים שיוכלו לסייע לנזקקים הנואשים. איש מאנשי העירייה לא ידע לאן אפשר לפנות על מנת לקבל סיוע מסוג זה".

לא נעשה שימוש בכלים להתמודדות בשעת חירום, אף שבידי הממשלה והרשויות המקומיות יש כלים כאלה. ההזנחה, אומרת הוועדה, הגיעה לשיאה ביישובים "הערביים והדרוזיים". "המגזר הערבי והדרוזי מחייב התייחסות מיוחדת לאור התמונה שנחשפה במהלך המלחמה והנושא יטופל בהמשך עבודת הוועדה. ככלל ניתן לומר שהתמודדות הרשויות הערביות והדרוזיות היתה קשה יותר, הן בשל רמת מיגון נמוכה יותר, רמת מוכנות נמוכה יותר - הן של הרשות והן של האזרחים - וכמו כן בשל סיוע פחות בו זכו מארגונים וולונטריים ואזרחיים במהלך המלחמה".

ועדת המשנה ציינה בהערכה את עבודתם של מתנדבים, תורמים פרטיים וגופים וולונטריים "אשר התגייסו לסייע לתושבי הצפון ופעלו בכל תחומי העשייה האפשריים. אין ספק שארגונים אלה מילאו חלק גדול שנוצר כתוצאה מאי-לקיחת אחריות של משרדי הממשלה, של מל"ח, של פיקוד העורף ואף של חלק מהרשויות, אולם ראוי לציין כי, במרבית שלבי הלחימה לא היה אף גוף ממלכתי אשר ימפה את הצרכים האמיתיים הכוללים של תושבי הצפון ויתאים את התרומה או הסיוע לנזקקים להם, לפי קריטריונים שווים. בפועל, להתרשמות הוועדה היו כפילויות רבות בפעילות הגופים החוץ-ממלכתיים כתוצאה מחוסר התיאום, לעומת נזקקים רבים שלא זכו כלל לסיוע כאמור. הוועדה אינה רואה בהכרח בכל פעילות של ארגון וולונטרי עדות למחדל בפעילות הממשלה - גם בהתנהלות אידיאלית של הממשלה יישארו עדיין מקומות לפעילות של אותם ארגונים, אולם רק הממשלה יכולה להיות הגוף שמתכלל את כלל הפעילות, כולל תיאום פעילות הגורמים הוולונטריים, ובעניין זה כשלה הממשלה כישלון חרוץ".

במסגרת תוכניתה לשיקום הצפון וחיפה הקצתה הממשלה בערך 38 מיליון ש"ח, תקציב מיוחד לרשויות המקומיות הערביות, אולם, גם הפעם הגיע רק כ-10% מתקציב זה ליעדו.¹⁵

מבין היוזמות של עמותות וגופים אחרים¹⁶ עסקו מיעוטן באספקת מזון, בפעילויות לילדים ובטיולים לילדים ולהורים בדרום או ביישובים ערביים באזור המשולש, ורובן היו דו"חות וסקרי דעת קהל. להלן פירוט רוב היוזמות הללו.

סקר דעת קהל - מרכז "מדא אלכרמל"¹⁷

מרכז מדא אלכרמל ערך בין 20 ל-23 באוגוסט 2006 סקר דעת קהל בקרב האוכלוסייה הערבית בישראל בדבר השלכותיה ותוצאותיה של מלחמת ישראל השנייה על לבנון, כלומר כשבוע אחרי הפסקת האש.

על פי ממצאי הסקר, כ-75% מן האוכלוסייה הערבית בישראל רואה בפעולות שביצעה ישראל בלבנון פשעי מלחמה, שהאחרים להם חייבים לעמוד לדין. 32% מטילים את האחריות לפרוץ המלחמה על ישראל, 16% מטילים אותה על חזבאללה, ו-32% סבורים כי שני הצדדים אחראים לה במידה שווה. 43% סבורים כי המלחמה לא פרצה בגלל חטיפת שני החיילים הישראלים, וכי היתה פורצת גם אלמלא חטף אותם חזבאללה. 45% סבורים כי המורל של התושבים הערבים בישראל עלה כשהתבררו תוצאות המלחמה, לעומת 19% שסברו להפך, ו-28% שסברו כי לא חל בו כל שינוי.

אשר למטרות מלחמת ישראל על לבנון, 52% מסכימים עם הסברה כי במלחמה זו ביקשה ישראל לממש מטרות אמריקאיות ארוכות טווח. 23% סברו כי יחס המדינה לתושבים הערבים הולך ומידרדר, 21% סברו כי יחסה אליהם הולך ומשתפר, ו-33% לא צופים שינוי בנושא. 67% סברו כי מדינת ישראל לא דאגה לתושבים הערבים בצפון כמו לתושבים היהודים.

הסקר גילה כי התקשורת הערבית, ובמיוחד תחנות הלוויין, היתה מקור המידע החשוב ביותר של האזרחים הערבים על אודות המלחמה. ממצאי הסקר מצביעים על אמון רב במידע ששידרו תחנות אלו: 69% מן הנשאלים ציינו את תחנות הלוויין הערביות כמקור ראשון לקבלת מידע על המלחמה. תחנות השידור הישראליות זכו לאמונם של 24% בלבד.

בכל הנוגע להשפעת המלחמה על התושבים הערבים בישראל, 76% מן הנשאלים הרגישו כי המלחמה יצרה איום על חייהם, ו-51% ענו כי המלחמה השפיעה עליהם נפשית.

בעניין הקורבנות הרבים מקרב התושבים הערבים - 69% מן הנשאלים סברו כי הגורם המרכזי לכך הוא העדר מקלטים, 39% סברו כי הסיבה היא העדר מערכות אזעקה, ו-59% הצביעו על אי-ציות להוראות פיקוד העורף. 41% מן הנשאלים הצביעו על קרבתם של מתקנים צבאיים ליישובים הערביים. 68% מהתושבים הערבים בצפון הטילו את האחריות המלאה לאי-בניית המקלטים על הממשלה, 55% על הרשות המקומית ו-41% סברו שהתושבים עצמם לא דרשו מהממשלה או מהרשות המקומית לבנות מקלטים ולא צייתו לחוקי הבנייה המחייבים בניית מרחב מוגן בכל בית.

16 כתיבתו של דו"ח זה הושלמה ביום פרסומו של פרויקט "כוכב הצפון" של שתי"ל, שכותרתו "אזרחים בחזית" (פברואר 2007). כותב שורות אלה לא הספיק לעיין בו לעומק, אולם מדפדוף מהיר מתברר שרוב הסוגיות המועלות בו נזכרות גם בדו"ח שלפנינו ואף מחזקות את ממצאיו. ניתן להוריד את דו"ח פרויקט "כוכב הצפון" מאתר שתי"ל: www.shatil.org.il

17 ניתן לעיין בתוצאות הסקר באתר מרכז מדא אלכרמל: www.mada-research.org

אשר לסולידריות בקרב התושבים הערבים, הממצאים מראים 42% הסבורים כי בקרב התושבים הערבים אין סולידריות, או שרמתה נמוכה מאוד. 29% השיבו כי יש ביניהם סולידריות ברמה בינונית, ואחוז זהה (29%) סבר כי רמת הסולידריות גבוהה.

אחוז גבוה מקרב התושבים הערבים בישראל (88%) סבורים כי הרשויות המקומיות היו אמורות ליטול חלק גדול יותר בא־ספקת שירותים לתושבים, ואחוז דומה (87%) סבר כי הח"כים הערבים היו אמורים לעשות זאת.

דו"ח "אישה לאישה - מרכז פמיניסטי חיפה"¹⁸

נשים מפונות

אחוז הנשים תושבות יישובי הצפון שעזבו את בתיהן או פונו מהם באופן זמני בידי הרשויות היה גבוה מאוד יחסית לגברים, אולם הדברים אמורים רק בנשים יהודיות. אחוז הערבים שעזבו את בתיהם לא עלה על 2%. מלבד זאת, הנתונים שעליהם מתבסס דו"ח אישה לאישה אינם רלבנטיים לתושבים הערבים.

טיפול בילדים

עם תחילת הלחימה בצפון נסגרו מוסדות חינוך רבים - בתי ספר, פעוטונים וגנים סגרו את שעריהם ובוטלו כל מחנות הקיץ ושאר הפעילויות המיועדות לילדים בחופשת הקיץ. נטל הטיפול בילדים נפל אפוא על כתפיהן של הנשים, אשר התקשו או לא יכלו כלל לצאת לעבודה או לפנות זמן לענייניהן האישיים. יתרה מזו, לשהות הממושכת במקלטים לצד הילדים יש השלכות נפשיות קשות על אוכלוסיית הנשים.

מצב כלכלי

גם מבחינה כלכלית היו למלחמה בצפון השלכות קשות על הנשים, במיוחד על נשים משכבות חלשות ועל עובדות בעבודות לא-מקצועיות. יתרה מזו, נשים העובדות בעבודות זמניות אינן זכאיות לפיצויים על היעדרות (ולו בכל כורחן) מעבודתן.

אלימות על רקע מגדרי

חשיפת העורף האזרחי בישראל להתקפות טילים הביאה לשינוי גדול בדפוסי החיים המשפחתיים. על אף הירידה הדרמטית במספר השיחות שהגיעו לקו החירום למניעת אלימות במשפחה ולמרכזי סיוע אחרים, בתקופה זו גברה האלימות נגד נשים, במיוחד מצד בני זוגן.

מצב נפשי

מצב מלחמה מתמשך והחרדה הכרוכה בו משפיעים על בריאותן הנפשית של הנשים, המתפקדות למעשה כמטפלות ונדרשות להכיל את רגשות שאר בני המשפחה וחרדותיהם.

18 נכתב בידי שרי אהרוני, תחת הכותרת "השפעת מצב הלחימה בצפון על חייהן של נשים ונערות ישראליות - ניתוח מגדרי". ניתן להוריד את הדו"ח מאתר שתי"ל: www.shatil.org.il.

בריאות

המלחמה המתמשכת בצפון שיבשה את שירותי הבריאות, וקופות החולים ובתי החולים עבדו בצורה חלקית. מצב זה השפיע על מגוון שירותי הבריאות לנשים, לתינוקות ולילדים.

נשים ערביות

מספרן הרב של הנשים הערביות הגרות בצפון הארץ מצדיק עריכת מחקר נפרד לבדיקת צורכיהן המיוחדים, כנשים וכמיעוט לאומי. ביישובים ערביים רמת המיגון נמוכה ואין מערכות אזעקה ראויות. מספר הפגיעות בנפש ורמת החשיפה של נשים ערביות לאירועים טראומטיים היו גבוהים במיוחד. בהתחשב במצבן הכלכלי הפגיע של נשים אלה, במגבלות על תנועתן, במיעוט נגישותן למידע ובהעדר תשתית מוניציפלית ראויה, סביר מאוד להניח כי במצבי חירום יהיה קשה במיוחד לשמור על שגרת חייהן ועל בריאותן הנפשית והגופנית.

פרויקט ארגונים "היום שאחרי המלחמה"¹⁹

לאחר הפסקת האש יזמו כמה פעילים חברתיים וגופים לא-ממשלתיים את פרויקט "כוכב הצפון", שמטרתו לעקוב אחר יישום תוכנית הממשלה לשיקום הצפון. המרכז פירסם את הדו"ח הראשון שלו כבר ב-10 בספטמבר 2006, והצביע בו על רוב הנושאים שבהם נכשלה הממשלה במהלך המלחמה.

משבר ארגוני השיח והעשייה היהודית-ערבית²⁰

במהלך המלחמה ואחריה התעוררו מתחים רבים בין פעילים בארגונים יהודיים-ערביים משותפים, והצביעו על הצורך הדחוף לשנות באופן רדיקלי את דפוסי העבודה בהם. אמל אבו זידאן, פעיל חברתי בארגון שתי"ל, פירסם מיד לאחר הפסקת האש מאמר שכותרתו "ארגוני השיח והעשייה היהודית-ערבית - אחרי המלחמה לאן?" וטען בו כי המלחמה חשפה את כישלון ארגוני הדו-קיום היהודיים-ערביים (כ-150 ארגונים ועמותות). לדבריו, הדבר מחייב חשיבה מחדשת על הכלים, דפוסי העשייה ומטרות הארגונים. הירחון "דו-עט" (גיליון מס' 10, סתיו 2006) היוצא לאור מטעם הפורום להסכמה אזרחית הצביע גם הוא על המשבר. לדידם, סיבת המשבר היא העובדה כי ארגונים אלה תמכו במלחמה וניסו להשתיק את המתנגדים לה, במיוחד את השותפים הערבים בארגונים אלה.

19 50 ארגונים לשינוי חברתי משותפים בפרויקט "יום לאחר המלחמה": האגודה לזכויות האזרח, אדם, טבע ודין, בת שלום, גרינפיס, הפורום הפלסטיני לצדק סביבתי, סיכוי, עדאלה, קול האשה, הקשת הדמוקרטית המזרחית, שתי"ל ועוד (הדו"ח פורסם באתר שתי"ל).

20 ימים ספורים אחרי הפסקת האש התפרסם באתר שתי"ל מאמרו של אמל אבו זידאן, שבו הוא מצביע על המשבר שחל בפעילות ארגוני הדו-קיום בעקבות המלחמה.

קרן קונרד אדנאואר

"הערבים בישראל והמלחמה בצפון: תמונת מצב"²¹

במסגרת התוכנית לשיתוף פעולה יהודי-ערבי פירסמה קרן קונרד אדנאואר ב-14 באוגוסט 2006 דו"ח של אלי רכס בנושא זה. מחבר הדו"ח מנסה לחזק את הטענה שהערבים בישראל סובלים עדיין ממשבר זהות הניזון מהאירועים הפוליטיים באזור - מלחמות או אינתיפאדות. הוא סוקר את עמדותיהם של הח"כים הערבים ביחס למלחמה ומציין כי גם בקרב התושבים הערבים בישראל קיימים חילוקי דעות - חלקם תומכים בחזבאללה וחלקם מתנגדים לו.

יוזמת מרכז מוסאואו²²

באוגוסט 2006 פירסם מוסאואו - המרכז לזכויות האזרחים הערבים בישראל, דו"ח המתאר כיצד חולק התקציב הממשלתי המיוחד לשיקום הצפון וחיפה בין היהודים לערבים. בניגוד להצהרות הממשלה, שהתחייבה לחלקו שווה בשווה בין יהודים לערבים, ואף שהערבים מהווים 40% מתושבי שני אזורים אלה, היישובים הערביים קיבלו רק כ-10% מאותו תקציב.

מכון ון ליר בירושלים - הודעה לעיתונות²³

כמה שבועות אחרי הפסקת האש פירסם מכון ון ליר בירושלים הודעה לעיתונות שהיא למעשה תקציר של מסמך המדיניות הכלכלית של שני חוקרים - פרופ' משה יוסטמן ופרופ' אביה ספיבק. בעקבות המלחמה מציעים החוקרים שינויים בסדרי העדיפויות בתקציב המדינה לשנים 2006-2010 וחושפים את ההפסדים הכלכליים שנגרמו בעטיה: ירידה של כ-9 מיליארד ש"ח בתל"ג בשנת 2006, שתקטין את הכנסות המדינה ביותר מ-2 מיליארד ש"ח; עלות ניהול המלחמה המוערכת ב-7 מיליארד ש"ח; וכן הוצאות נוספות של עד 8 מיליארד ש"ח לכיסוי הנזקים האזרחיים, אולם אלה הוצאות חד-פעמיות שאפשר לממן מעורפי התקציב השוטף בשנה זו בלי לערער את היציבות הפיננסית במשק. החוקרים מתארים את האתגרים החדשים שהציבה המלחמה בתחומי הביטחון, הכלכלה והחברה ומוסיפים כי "המלחמה עירערה במידה רבה את אמונו של הציבור בממשלה, בכך שהזניחה את הטיפול בעורף האזרחי המותקף וחשפה פערים חברתיים בין אלה שיכלו לדאוג לעצמם בתנאים הקשים שנוצרו לבין אלה שנאלצו לסמוך על גמילות חסדים".

תזכיר מרכז "אעלאם"²⁴

מרכז אעלאם, הארגון הערבי היחיד הפועל בתחום התקשורת בישראל, שלח ב-20 באוקטובר 2006 תזכיר לשופטת (בדי-מוס) דליה דורנר, נשיאת מועצת העיתונות, שבו הוא מצביע על התנהגותם של אמצעי התקשורת ושל מועצת העיתונות בישראל במהלך המלחמה. התזכיר הציג את עמדת התקשורת בישראל במהלך המלחמה, את ההסתה נגד המנהיגים הערבים בארץ ואת התגייסות התקשורת לטובת המלחמה.

21 אלי רכס, "הערבים בישראל והמלחמה בצפון: תמונת מצב", תוכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, גיליון מיוחד מס' 14, אוגוסט 2006 (פורסם באתר מרכז דיין: www.dayan.org).

22 אמין פארס, תוכנית שיקום הצפון לאחר מלחמת לבנון והאוכלוסייה הערבית, אוקטובר 2006. (<http://www.mossawacenter.org>).

23 פורסם באתר מכון ון ליר בירושלים: www.vanleer.org.il.

24 פורסם באתר של מרכז "אעלאם": www.Ilamcenter.org.

הוועד היהודי-אמריקאי

ב-16 באוגוסט 2006 פירסמה פרופ' פרנסס רדאי במסגרת מכון בלאושוטיין (חלק מהוועד היהודי-אמריקאי, זרוע של הלובי הציוני בארצות הברית) את הדו"ח "ישראל תחת התקפת הטילים"²⁵. בדו"ח טוענת המחברת, על סמך נתונים של Human Rights Watch, כי מטרת התקפת הטילים על ישראל היא רצח, פגיעה באזרחים ונזק לרכוש. היא נשענת על הצהרה שפי רסם ד"ר אורי ריחאני, מנהל מחלקת העיניים בבית החולים בנהריה (ולא בבית החולים רמב"ם, כפי שנאמר בטעות). ד"ר ריחאני, שבדק 20 נפגעים ישראלים, טען כי "הם [חזבאללה] רוצים פשוט להרוג כמה שיותר מאיתנו" [יהודים]. מכך משמע כי מומחיותו של ד"ר ריחאני ברפואת עיניים מסמיכה אותו לחרוץ משפט בסוגיה פוליטית. מה הקשר בין מומחיותו של הדוקטור בכירורגיית עיניים ובין אמירה נחרצת זו? הצהרה זו נשענת על אידיאולוגיה הרואה בכל הלא-יהודים אויבים החותרים להרוג אותם, ובהתנגדות הערבית והפלסטינית לתוקפנות הישראלית מעשה פשע. ראייה כזו מקילה על המחזיקים בה לרוקן את ההתנגדות מתכנים פוליטיים ולהופכה לפשע.

הסוכנות היהודית מאחלת לכם עיד אלפטר שמח

רוב התרומות לסוכנות היהודית מגיעות מאיחוד הקהילות היהודיות של צפון אמריקה. יהדות ארצות הברית נרתמה לעזרת האוכלוסייה היהודית במהלך המלחמה ואחריה באמצעות איחוד הקהילות היהודיות. גם הסוכנות היהודית ערכה מבצע רחב היקף לעזרת האוכלוסייה היהודית בצפון, וכמה ימים אחר כך ערכה, לראשונה בתולדותיה, מבצע דומה לטובת האוכלוסייה ה"לא-יהודית" בצפון, לרגל עיד-אלפטר. הסוכנות טענה כי, היוזמה היא חלק ממדיניות חדשה מוצהרת, שלפיה אין להפלות לרעה את האוכלוסייה ה"לא-יהודית" בארץ. יו"ר הסוכנות, זאב ביילסקי, הצהיר בראיון ל"הארץ" לרגל כניסתו לתפקיד כי "לא ראיתי שבשמה המלא, 'הסוכנות היהודית לארץ ישראל', כתוב שתשרת רק יהודים". (הארץ, 9 באוקטובר 2006).

לפי נתוני הסוכנות היהודית גויסו כ-60 מיליון דולר בפרויקטים לטובת תושבי הצפון, אך רק 8% מהסכום, לפי נתונה, הופנה לטובת היישובים ה"לא-יהודיים". איחוד הקהילות היהודיות (הגוף המרכזי המגייס בארצות הברית כספים למען מדינת ישראל) הצהיר כי השקיע בצפון כ-330 מיליון דולר במהלך המלחמה ואחריה. נשיא הארגון הצהיר כי 10% מהסכום הופנו לטובת האוכלוסייה ה"לא-יהודית"! האתר של הסוכנות היהודית מבהיר כי הכוונה ב"לא-יהודים" היא ל"אוכלוסייה הדרונית והערבית" בישראל, ומטרת הסוכנות היא "סיוע לתושבים לא-יהודים במהלך המלחמה ומיד לאחריה". סיוע זה כלל "קייטנות חירום ליותר מ-15 אלף ילדים ערבים ודרוזים; אספקת ציוד חירום ל-80 מקלטים ב-15 ערים; ציוד של 6 מרכזים קהילתיים שנבנו לאחרונה אך עמדו ריקים מחוסר תקציב; קייטנות הכנה לבית הספר במשך שבוע ליותר מ-27 אלף ילדים, כדי להכין אותם ללימודים לאחר טראומת המלחמה". יתרה מזו, הסוכנות "מפעילה מספר תוכניות בצפון הארץ כדי לסייע לתושבים לא-יהודים, ביניהן תוכנית למנהיגות צעירה יהודית וערבית, תוכניות העשרה ותוכניות לקידום החינוך". במהלך ביקור של נציגים מהסוכנות ומאיחוד הקהילות היהודיות בתחילת אוקטובר 2006 הצהיר עו"ד נדים עמאר, ראש המועצה המקומית בכפר ג'וליס כי "המסר שלי הוא פשוט: אינני יהודי, אבל אני גאה להיות אזרח ישראלי ... אני מרגיש קשר חזק למדינה שלי ונהנה מהחופש המוחלט שיש לי להביע את דעותי, מחופש הפולחן ומהאפשרות לקדם את המטרות של הקהילה שאותה אני מייצג." נדים מוסיף ואומר: "תמיד האמנתי בחיזוק הקשר בין הקהילות היהודיות מסיבי לעולם ובין הדרוזים החיים בישראל, והבטחתי שאעשה ככל ביכולתי כדי שזה יתקיים ... אני מאמין שבהענקת חינוך ראוי לבני עמנו נוכל להתגבר על

25 המחקר פורסם בשפה האנגלית:

Frances Raday, *Israel Under Rocket Attack: A Profile of Displacement and Destruction* (12 July - 15 August 2006).

.New York: Jacob Blaustein Institute for the Advancement of Human Rights of the American Jewish Committee, August 16, 2005

רוב המכשולים שעומדים לפנינו ולהעניק אלטרנטיבות מרחיקות לכת לצעירים ... המלחמה האחרונה עזרה לקהילה שלי להתקרב ליהודי העולם דרך הסוכנות היהודית.²⁶

על פי הנתונים שאספנו במסגרת הדו"ח שלפנינו, הסוכנות היהודית יזמה את הפעילויות הבאות: טיולים לים המלח לנערים ונערות מכפר ג'וליס במהלך המלחמה; אספקת מזגנים, מכשירי טלוויזיה וצעצועי ילדים למשפחות בכפר פסוטה; מגורים חלופיים למשפחות בכפרים ג'דידה-מכר ומעלות-תרשיחא.

כמעט כל התרומות שגייסה הסוכנות היהודית לטובת יישובי הצפון הגיעו מאיחוד הקהילות היהודיות של צפון אמריקה, שגייס במבצע חירום כ-330 מיליון דולר. הלן פרידמן, פעילה יהודית ציונית מארצות הברית העובדת באיחוד הקואליציות לטובת ישראל (UCI) וכיהנה בעבר כמנכ"ל הארגון אמריקאים למען ישראל בטוחה, שלחה לתורמים העיקריים מאמר פרי עטה. מאמר זה מנגה את איחוד הקהילות היהודיות שהקצה כשליש מהתרומות ליישובים הערביים בישראל (כ-110 מיליון דולר). מאוחר יותר נסוגה מקביעתה זו בנוגע לשיעור התרומה (110 מיליון דולר) אך הוסיפה להתעקש, שאחוז גדול מאוד מסכום זה הוזרם לטובת האוכלוסייה הערבית בישראל. יו"ר איחוד הקהילות היהודיות הסכים איתה כי עשרת האחוזים שהוקצו ליישובים הערביים מסתכמים בסכום גדול מאוד. "האם שיערת בנפשך שחלק עצום מתרומתך יגיע לידי הערבים תומכי החזבאללה?" שאלה פרידמן (הארץ, 9 באוקטובר 2006).²⁷

בדיוני העצרת הכללית של איחוד הקהילות היהודיות האמריקאיות בלוס אנג'לס, שנערכו בימים 12-15 בנובמבר 2006 בנוכחות ראש ממשלת ישראל אהוד אולמרט, שרת החוץ ציפי לבני ובכירים אחרים מישראל, עלה נושא זה ודנו בו ארוכות. בסופו של דבר החליטה העצרת הכללית להציע סיוע כספי לאוכלוסייה הערבית בישראל.²⁸ התעניינות הארגונים היהודיים האמריקאיים באוכלוסייה ה"לא-יהודית" בישראל החלה בעקבות אירועי אוקטובר 2000 ופ"סום מסקנות ועדת אור, אשר "חשפו את ראשי הפדרציות היהודיות הגדולות בארצות הברית בפעם הראשונה לבעיית אפ"ייתם של הערבים הישראלים" (הארץ, 9 באוקטובר 2006). אולם המניע לקבלת ההחלטה היה הדאגה לקיום מדינת ישראל והחשש לכרסום בזהותה כמדינה יהודית ודמוקרטית. ג'ון ראסקיי, מנכ"ל הפדרציה היהודית של ניו יורק, הנחשבת למגבית היהודית הגדולה ביותר בארצות הברית, מדגיש אמנם כי יהודי ארצות הברית אינם מוכנים לחלוק עם ממשלת ישראל את האחריות לערבייה, אך הוא מאמין כי מה שנחשב לאינטרס קיומי של ישראל הוא אינטרס של יהודי ארצות הברית. "אם יש לקח שלמדנו מהשנים האחרונות, הוא שאנחנו חולקים לא רק היסטוריה משותפת אלא גם גורל משותף, ושהעתיד שלנו תלוי בעתיד של ישראל ולהפך" (הארץ, 9 באוקטובר 2006). הפגנות הערבים בישראל נתפסו בארצות הברית כמחאה על האפליה "בתקציבים ושירותים". התרומות של הסוכנות היהודית לאוכלוסייה ה"לא-יהודית" בישראל הן אפוא כלי שיבטיח כי התסריט של אוקטובר 2000 לא יחזור על עצמו. הן מיועדות להבטיח "שקט" בקרב התושבים הערבים בישראל, ותמריץ שלא "להיגרר אחרי" הדרישה לשינוי מהותי בהגדרת המדינה.

26 כל הציטוטים לקוחים מכתבה שהופיעה באתר הסוכנות היהודית:

<http://www.jewishagency.org/JewishAgency/Hebrew/Israel/Priority-Regions/News/oct16.htm>.

27 ראו את מאמרה של הלן פרידמן: <http://www.israelunitycoalition.org/news/article.php?id=366>.

28 ראו את דיוני העצרת הכללית באתר הארגון: <http://www.ujc.org>

בנוגע להחלטת העצרת הכללית לתרום לפרויקטים לטובת האוכלוסייה הערבית בישראל, ראו את נוסח ההחלטה באתר: http://www.ujc.org/content_display.html?ArticleID=200806

נספח 1

החלטות ממשלה מס' 258 ומס' 273 מימים 12 ו-16 יולי 2006

החלטה מס' 258 של הממשלה מיום 12.07.2006.

הממשלה ה-31 אהוד אולמרט

נושא ההחלטה : מבצע "שכר הולם" – תגובת צה"ל לתוקפנות החיזבאללה
משטח לבנון

מחליטים:

בעקבות התוקפנות של החיזבאללה משטח לבנון:-

א. היום אירע אירוע חמור בתוך שטחה של מדינת ישראל. כוח חיזבאללה חצה את גבולנו הצפוני ותקף סיור שיגרתי של צה"ל. כתוצאה ממיתקפה זו נהרגו שמונה חיילים, נפצעו חיילים ואזרחים. הכוח הפולש חטף אל תוך שטחי לבנון שניים מחיילנו. פעולה זו תוכננה במשך פרק זמן ממושך ובצורה מדוקדקת;

ב. מהלך התקפי זה, ביחד עם אירועי החודש החולף, יוצרים מציאות חדשה ומורכבת המ' חייבת אותנו להתמודד איתה. מתקפת היום, כמו המיתקפה בכרם-שלום, מקורם בבית היוצר של מחוללי הטרור ונותני החסות להם, אשר הכריזו עלינו מלחמה;

ג. ישראל רואה בממשלת לבנון הריבונית, הגורם האחראי לפעולה שיצאה משטחה ולהחזרת החיילים החטופים לישראל ותובעת ממנה ליישם את החלטה 1559 של האו"ם. יחד עם זאת, אין ספק כי ארגון החיזבאללה, ארגון טרור הפועל מתוך לבנון, יזם וביצע את הפעולה, וישראל תיפעל נגד הארגון באופן המתחייב ממעשיו;

ד. ישראל חייבת להגיב בחומרה המתחייבת ממהלך התקפי זה, והיא אכן תעשה כך. ישראל תגיב בצורה תקיפה וקשה כנגד מחוללי הפעולה והגורמים האחראים לה וכן תפעל לסכל מאמצים ופעילות המכוונים נגד ישראל.

ה. הקהילה הבינלאומית מבינה, שכל מדינה, ובכלל זאת ישראל, חייבת לפעול באופן תקין נגד מטרות אויב כדוגמת החיזבאללה. יש מצבים בהם מדינה חייבת לשמור על האינטרסים החיוניים ביותר שלה, על ביטחון אזרחיה וחייליה, גם בהינתן נסיבות העשויות לגרור קשיים מבית וביקורת בינלאומית מחוץ;

ו. המציאות החדשה בתוכה פועלת מדינת ישראל מחייבת היערכות מיוחדת, במיוחד נוכח האפשרות, כי האוייב יבקש לגרום לפגיעות בעורף. שר הביטחון הנחה את אלוף פיקוד העורף והגורמים האחרים הנוגעים לעניין, להערך באופן מלא למציאות החדשה ולהשלכותיה;

ז. לאשר את ההמלצות שהוצגו על-ידי מערכת הביטחון ולהסמיך את ראש הממשלה, שר הביטחון, ממלאת-מקום ראש הממשלה, המשנה לראש הממשלה, סגני ראש הממשלה והשר לביטחון הפנים, לאשר את הפעולות הפרטניות לביצוע שיוצגו על-ידי מערכת הביטחון.

ראש הממשלה מנחה את צה"ל לעשות מאמצים להימנע ככל האפשר מפגיעה באזרחים. יש לעשות הכל כדי למנוע פגיעה וזאת על-פי המסורת ועל-פי תחושת האחריות שאנו מגלים כלפי האזרחים בצד שכנגד."

החלטה מס' 273 של הממשלה מיום 16.7.2006.²⁹

הממשלה ה-31 אהוד אולמרט

נושא ההחלטה : א. מבצע "שכר הולם" – תגובה לתוקפנות החיזבאללה משטח לבנון ב. הכרזה על מצב מיוחד בעורף

מחליטים:

בהמשך להחלטת שר הביטחון מאמש (15/07/06, 21:30), בדבר הכרזת "מצב מיוחד בעורף", כמפורט בהכרזה המצורפת (* (דפים 11-12), הממשלה תדון בהארכת הצו בתוך 48 שעות ממועד ההכרזה, לאחר שיועברו אליה המלצות צוות בינמי-שרדי בראשות מנכ"ל משרד ראש הממשלה ובהשתתפות נציגים ממשרדי: הביטחון, האוצר, המשפטים, התעשייה, המסחר והתעסוקה, התיירות, החקלאות ופיתוח הכפר, הבריאות, הפנים, ביטחון הפנים וכל משרד נוסף הנוגע לעניין על-פי החלטת מנכ"ל משרד ראש הממשלה.

המלצות הצוות הבינמישרדי ייבחנו על-ידי ראש הממשלה, שר האוצר ושר הביטחון, קודם שיועברו לאישור הממשלה.

*הערה:

שר הביטחון תיקן את ההכרזה ביום 16.7.2006. (מצורף הנוסח המתוקן - דפים 13-14).

**קטעים מנאום ראש הממשלה אהוד אולמרט במליאת הכנסת
מיום 17 יולי 2006 בעקבות הלחימה בצפון³⁰**

(...)

גורמים קיצוניים, טרוריסטים, אלימים, משבשים את חיי האזור כולו ומעמידים בסכנה את יציבותו. המרחב שבו אנו חיים מאוים על ידי קבוצות הטרור הרצחניות הללו. זה הוא אינטרס אזורי וגם בינלאומי להשתלט עליהם ולהפסיק את פעילותם. עינינו הרואות כי מרבית הקהילייה הבינלאומית תומכת במאבקנו בארגוני הטרור ובמאמצינו להסיר את האיום הזה מעל למזרח התיכון.

אנו מתכוונים לעשות זאת. אנו נמשיך לפעול בכל העוצמה עד שנשיג זאת. (...)

לא נחדל מפעולותינו. בשתי החזיתות [הלבנונית והפלסטינית] מדובר בפעולות של הגנה עצמית במובן המהותי ביותר והבסיסי ביותר. (...)

נחפש כל מתחם, נפגע בכל טרוריסט המסייע לתקוף את אזרחי ישראל, נהרוס כל תשתית טרור בכל מקום, נמשיך בכך עד שהחיזבאללה והחמאס יבצעו את אותם דברים בסיסיים והגונים הנדרשים מהם בידי כל בן תרבות. (...)

הכרזה על מצב מיוחד בעורף³¹ לפי חוק ההתגוננות האזרחית, התשי"א - 1951

בתוקף סמכותי לפי סעיף 9ג(ב)(1) לחוק ההתגוננות האזרחית, התשי"א - 1951³², ולאחר ששוכנעתי כי קיימת סבירות גבוהה שתתרחש התקפה על האוכלוסייה האזרחית, אני מכריז על מצב מיוחד בעורף בשטח במפה המצורפת להכרזה זו.

16 יולי 2006

עמיר פרץ

שר הביטחון

31 ילקוט הפרסומים 5555, 17 יולי 2006.

32 ס"ח התשי"א, עמ' 78; התנ"ח, עמ' 42.

החלטה מס' 282 של הממשלה מיום 17.7.2006³³

הממשלה ה-31 אהוד אולמרט.

נושא החלטה :

הארכת ההכרזה על מצב מיוחד בעורף

מחליטים :

1. בהתאם לסמכות לפי סעיף 99(ב)(3) לחוק ההתגוננות האזרחית, התשי"א-1951 (להלן - "החוק"), ועל-פי המלצת הצוות הבינמשרדי בראשות מנכ"ל משרד ראש הממשלה, להאריך את ההכרזה שלשר הביטחון מיום 15.7.2006, כפי שתוקנה ביום 16.7.2006, בשטח התחום והמתואר במפה המצורפת-בזה כנספח א' להחלטה, לתקופה של עד 5 ימים ממועד ההכרזה.

2. לפנות לוועדת החוץ והביטחון של הכנסת ולבקש את אישורה להארכת תקופת תוקפה של ההכרזה עד למועד שבו תחליט הממשלה לבטל את ההכרזה.

3. בהתאם להוראת סעיף 99(א)(2) לחוק, הכרזה זו תועבר באופן מיידי לוועדת החוץ והביטחון של הכנסת. בהתאם להוראת סעיף 99(ו)(1) לחוק ההכרזה תפורסם באופן מיידי ברדיו ובטלוויזיה, וכן תפורסם בהקדם האפשרי ברשומות ובעיתונות.

4. להקים צוות בראשות מנכ"ל משרד הפנים ובהשתתפות אגף התקציבים במשרד האוצר, לאיתור פתרונות לרשויות המקומיות שבתחום ההכרזה שנקלעו לקשיים כספיים, כדי לאפשר את הפעלת מערך החירום שבאחריותן.

5. להקים ועדת מנכ"לים, בראשות מנכ"ל משרד האוצר ובהשתתפות המנהלים הכלליים של משרדי הביטחון, התעשייה, המסחר והתעסוקה, החקלאות ופיתוח הכפר, התיירות, הבינוי והשיכון, המשנה לראש הממשלה וכל משרד רלוונטי נוסף, כפי שיקבע יו"ר הוועדה, לאיתור פתרונות בנושאים הקשורים לפעילות ענפי המשק המושפעים מההכרזה.

ההחלטה התקבלה על-פי סעיף 20(א) בתקנון לעבודת הממשלה.

רשימת היישובים הערביים והמעורבים שנכללו בסקר

מספר טופס	שם היישוב	סוג השלטון המקומי
1	שיח' דנון	יישוב במועצה האזורית מטה אשר
2	פקיעין	מועצה מקומית
3	כסרא-כפר סמיע	מועצה מקומית
4	ג'וליס	מועצה מקומית
5	חורפיש	מועצה מקומית
6	טובא-זנע'ריה	מועצה מקומית
7	סג'ור	מועצה מקומית
8	ירכא	מועצה מקומית
9	יאנוח-ג'ת	מועצה מקומית
10	ג'יש ("גוש חלב")	מועצה מקומית
11	מעיליא	מועצה מקומית
12	פסוטה	מועצה מקומית
13	בית ג'ן	מועצה מקומית
14	מזרעה	מועצה מקומית
15	מע'אר	מועצה מקומית
16	ערב אל-עראמשה	יישוב במועצה האזורית מטה אשר
17	נחף	מועצה מקומית
18	כפר יאסיף	מועצה מקומית
19	אל-שאע'ור (כולל מג'ד אל-כרום, דיר אל-אסד ובענה)	עירייה
20	ראמה	מועצה מקומית
21	ג'דיידה-מכר	מועצה מקומית
22	מעלות-תרשיחא	עירייה מעורבת
23	נצרת	עירייה
24	עכו	עירייה מעורבת
25	חיפה	עירייה מעורבת

**רשימת ההרוגים הערבים
כתוצאה ממלחמת ישראל בלבנון
12 יולי - 14 אוגוסט 2006**

מקום נפילת הטייל (מקום המגורים)	מין	גיל	השם המלא	היום	
חצר הבית (נצרת)	זכר (שני ילדים אחים, רביע ומחמוד עבד אל-רחים טלוזי)	3	רביע עבד אלרחים טלוזי	19 יולי	1
חצר הבית (נצרת)	זכר	7	מחמוד עבד אלרחים טלוזי	19 יולי	2
נגרייה בקרית אתא (אע"בלין)	זכר	48	חביב עיסא עוואד	23 יולי	3
בית (מע'אר)	נקבה	15	זועא עבאס	25 יולי	4
כפר (תרשיחא)	זכר	17	מוחמד אחמד פעור	3 אוגוסט	5
כפר (תרשיחא)	זכר	18	אמיר רג'א נעים	3 אוגוסט	6
כפר (תרשיחא)	זכר	18	שינאתי אסעד שינאתי	3 אוגוסט	7
כפר (מג'ד אלכרום)	זכר	24	מוחמד סובחי מנאע	4 אוגוסט	8
כפר (מג'ד אלכרום)	זכר	35	בהא אלדין כריים	4 אוגוסט	9
בית (מע'אר)	נקבה	27	מנאל עזאם	4 אוגוסט	10
חצר הבית (ערב אלערא' משה)	נקבה (אם ושתי בנותיה סמירה וסולטאנה ג'ומעה)	58	פד'יה ג'ומעה	5 אוגוסט	11
חצר הבית (ערב אלערא' משה)	נקבה	30	סמירה ג'ומעה	5 אוגוסט	12
חצר הבית (ערב אלערא' משה)	נקבה	25	סולטאנה ג'ומעה	5 אוגוסט	13
בית (חיפה)	זכר	62	חנא חמאם	6 אוגוסט	14
בית (חיפה)	נקבה	67	לביבה מזאווי	6 אוגוסט	15
בית (דיר אלאסד)	נקבה (אם ותינוקה פתחי אסדי)	26	מרים אסדי	10 אוגוסט	16
בית (דיר אלאסד)	זכר	5	פתחי אחמד אסדי	10 אוגוסט	17
בית (קיבוץ יערה, במקור מהכפר ההרוס אקרית)	זכר	83	מאדי רדוואן ח'יאט	13 אוגוסט	18

חלוקת ההרוגים בקרב האזרחים והחיילים לפי יום ולאום

חיילים	אזרחים ערבים	אזרחים יהודים	יום
2 + 8 (שמונה הרוגים ושני שבויים)	0	0	12 יולי
0	0	3 (2 בצפת; 1 בנהריה)	13 יולי
0	0	2 (מירון)	14 יולי
0	0	9 (חיפה)	16 יולי
0	0	1 (נהריה)	18 יולי
2	2 (נצרת)	0	19 יולי
6	0	0	20 יולי
0	1 (אעבלין, נהרג בקריית אתא)	1 (קרית אתא)	23 יולי
4	0	0	24 יולי
0	1 (מע'אר)	1 (חיפה)	25 יולי
9	0	0	26 יולי
3	0	0	1 אוגוסט
1	0	1 (מושב סער)	2 אוגוסט
4	3 (תרשיחא)	5 (עכו)	3 אוגוסט
4	3 (2 ממג'ד אלכרום; 1 ממע'אר)	0	4 אוגוסט
0	3 (ערב אלעראמשה)	1 (קרית אתא)	5 אוגוסט
12	2 (חיפה)	1 (קרית מוצקין)	6 אוגוסט
3	0	0	7 אוגוסט
4	0	0	8 אוגוסט
15	0	0	9 אוגוסט
2	2 (דיר אלסד)	0	10 אוגוסט
0	0	1 (עכו)	11 אוגוסט
24	0	0	12 אוגוסט
5	1 (קיבוץ יערה)	0	13 אוגוסט
2	0	0	14 אוגוסט
סה"כ 108	סה"כ 18	סה"כ 26	

חשוב לציין כי, מספר ההרוגים בקרב החיילים עלה ל- 117 לאחר הפסקת האש, ימים אחדים אחרי פגיעתם. כמו כן, מספר ההרוגים בקרב האזרחים היהודים עלה ל- 34 לאחר הפסקת האש עקב פגיעתם הקשה במהלך הלחימה.

נספח 8

יש שהידים ישראלים אם הם לא שהידים - אז מה הם כן?³⁴

דודי זילברשלג

מטוטלת עזה של רגשות טילטלה אותי מצד לצד בשיחותי עם המשפחות השכולות הערביות בעקבות מלחמת לבנון השנייה. חוסר בהירות שאינו נותן מנוח.

אני משוחח עם המשפחות ואין לי מענה; אני שומע את הקולות הצורמים של ההתחבטות בין אבל יחיד, אישי ומי שפחתי שאליו הם שואפים, ובין האבל הלאומי החברתי שעליו הם מתרפקים. הישראליות תובעת מהם כאב אישי מאופק ועצור, הלאומיות דורשת בתוקף קורבן חברתי, לאומי, אובדן של אומה, של החברה, של הכלל. האם השכול הבלתי אנושי הזה ייצר מוות של מרחומין - מוות ללא משמעות ייחודית - או שמא הביא מלאך המוות בכנפיו שהידים - מוות שמוענקת לו משמעות דתית וחברתית?

למה לנו מותר ולהם אסור?

אני מתקשה לשבץ את המשפחות הללו במשפחת השכול, זו המשתייכת למדורת השבט הישראלית-יהודית. לא ברור אם הם מתקבלים בכלל למועדון הזה. אולי יש להם משפחת שכול משלהם? ואם כן, מה היא מייצגת, "שהידים" או "מר-חומין"? לאן מוליכים את הצער הזה, כאשר אין צידוק בעיניך למלחמה, לתוצאותיה וקורבנותיה - כשאין לך נחמה של "קידוש השם", וודאי לא את הנחמה האווילית של "טוב למות בעד ארצנו"? איני מצליח להבקיע את חומת התמיהה: מהיכן הסלחנות והנימה המפויסת כלפי נסראללה, ומנגד הקטרוג הקשה כלפי מנהיגי ישראל? פחד או חזק בי כאשר אני צד בין השיטין הסכמה עם צעד "כמעט הגנתי" של חטיפת הבנים, מול תוקפנות ישראלית הרת אסון לשני העמים והאצבע המאשימה אותה.

רגע אני אומר ביני לביני, נו, הכעס על האובדן, אולי הצטברות כעסים של שנים, אולי עוד ביטוי לכעס הקולקטיבי על התנהלות המלחמה בגרסתו הערבית-ישראלית. וכי אנחנו היהודים פחות נחרצים מהם כלפי ממשלתנו? למה לנו מותר ולהם אסור? מדוע להם אסור לבקר במקום שבו אנחנו משתוללים?

לרגע אני דן ללא מעורבות רגשית את סערת הרגשות של האחר על אובדנו, ומבין כי בסופו של דבר האובדן הזה אינו אנושי משום בחינה שהיא. האויב האחראי לו אינו נתפס אצל משפחות השכול הערביות כסכנה קיומית; לשיטתם הוא גם לא מהווה איום קיומי עלינו היהודים הישראלים; הם גם לא מבינים למה אנחנו - מדינתם - מגיבים כפי שאנחנו מגיבים;

34 העיתונאי והפרסומאי החרדי דודי זילברשלג, אחד משני המול"ים של העיתון החרדי "בקהילה", עורך ריאיון עם עבד אלרחים טלוזי, האב הנצרתי ששכל את שני בניו כתוצאה ממלחמת ישראל בלבנון. הוא הסעיר את דעת הקהל הישראלית לאחר שהודה למזכ"ל החזבאללה על דברי הניחומים ששלח אליו. דבריו פורשו באמצעי התקשורת הישראליים כאילו בירך את נסראללה. הריאיון פורסם בתחילה בעיתון היהודי ערבי "דו-עט" (גיליון מס' 10, סתיו 2006), שמוציא הפורום להסכמה אזרחית.

הם אינם מבינים מדוע היהודים, קבוצת התייחסות הראשונית שלהם - שהרי הם השכנים, הם הקרובים, איתם עושים את העסקים ועימם מתחברים גם על בסיס יומיומי - הורגים שוב בבני עמם; יתר על כן, הם לא מבינים מהו בדיוק "מגש הכסף" שלהם. מהי משמעות מותם של היקרים להם מכל? כמה קשה להבין שכול כזה.

מצד שני, קשה להבין כיצד מה שעשוי להיות ברור בתכלית לכל אחד מבני עמנו נתפס כרצון לכלות את כל יושבי הארץ הזאת. קשה לאחרים החיים עימנו להבין, וקשה להסכים לכך שישנם בקרבנו אזרחים שקשה להם להזדהות עם האיום הקיומי שלנו.

אולי מוטב שימים כאלה של אובדן מתרגשים ובאים עלינו כדי שנעמיד דברים על דיוקם ונעקור מכאן את האשליה שהנה ימים באים, ושלוה ישרור בין בני ישמעאל לבני ישראל בארץ המובטחת. הדוברים, כמו הדברים, מדברים בעד עצמם - הם הועלו על הכתב כפשוטם וכמסירתם. מסקנות קשה להסיק. יראה הקורא וישפוט.

כאב וכעס
לא בירכתי את נאסראללה. משפחת טלוזי
 ראיון עם עבד-אלרחים טלוזי

גם אני, בעוונותי הרבים, שכלתי שני ילדים ממחלה חשוכת מרפא. האחד היה בן שנתיים והשני בן 13 וחודשיים. את הכאב שלך כאב שכול אני בהחלט מרגיש. האם לדעתך הכאב הנובע מאובדן ילד שנלקח בידי האלוהים דומה לכאב הנובע מילד שנקטף פתאום, מעכשיו לעכשיו, בידי אדם?

- "הכאב הוא תמיד אותו כאב. המחשבות אחרות. קשה יותר להתמודד עם מוות שנגרם בפתאומיות על ידי אדם".

האם הכאב שלך מהמוות שנגרם על ידי אדם מקבל משנה תוקף לאור ההכרה שלא נעשה הכל כדי למנוע אותו?

- "אמת. כאב נוסף יש לי מהעובדה שנציגים מהממשלה שלי ומהמדינה שלי לא הגיעו להלוויה של ילדי".

אתה מרגיש במידה כזו או אחרת סולידריות עם האזרחים בלבנון?

- "אני חושב שהם חשים אותו כאב כמונו. גם הם בני אדם כמונו".

הם גם בני העם שלכם?

- "ברור שכואב לי לראות ילדים קטנים בני עמי שזורקים עליהם רקטות".

זה חלק מהכעס?

- "ודאי, זה חלק מהעם שלי, מהעדה שלי".

האם הכעס התגבר לאחר האסון?

- "היה כעס. אחרי האסון הכעס התגבר בגלל התחושה של אוזלת היד וחוסר הטעם שבמלחמה".

אחרי האסון אתה חש יותר את הכאב של הלבנונים?

- "כן, בוודאי. אתה מרגיש יותר. אתה חלק ממשפחה כואבת גדולה".

כל בני משפחתך חושבים שהילדים היו קורבן של מלחמה מיותרת?

- "כן".

יש לכם קשרי משפחה בלבנון?

- "לא, אין לנו קשר".

זאת אומרת שזאת סולידריות של האומה הערבית.

- "כן".

יהודים, ערבים וממשלה

מצאת הבדלים בין ההגנה שהוענקה לתושבי נצרת ובין ההגנה שהוענקה לתושבי צפת?

- "יש הבדל גדול".

אתה חושב שהפקירו את תושבי נצרת?

- "לא רק את תושבי נצרת הפקירו. הממשלה הפקירה את כל התושבים הערבים ואת המגזר הערבי בכלל".

אתה יודע שבמגזר היהודי רבים החושבים שהממשלה הפקירה את כל תושבי הגליל?

- "את הערבים יותר מהיהודים".

איפה עוד הפקירו אותם?

- "בעצם העובדה שלא נתנו להם מקום ולא דאגו להם למקום חלופי. לאלה שנותרו במקלטים אף אחד לא חשב לספק מזון".

בימי המלחמה הייתי חלק מיוזמה שנקראה "ישראל ביחד" - קואליציה של ארגונים שחרתו על דגלם לעזור למגזר הערבי כפי שעוזרים למגזר היהודי. הייתי מעורב בעזרה להוציא אוכלוסייה ערבית מדרום הגליל ולמצוא להם מקום בדרום הארץ. התברר שהערבים לא רוצים לעזוב את הבית. הנטייה שלהם להישאר בבית בכל מחיר חזקה הרבה יותר מהנטייה של היהודים.

- "בהחלט יכול להיות שזה חלק מהעניין. גם ממני ביקשו לעזוב בהתחלה ולא רציתי. בהמשך רציתי לעזוב בגלל הילדים. בסוף יצאנו לשבוע אחרי שנגמרה המלחמה".

אתה חושב שקרה משהו למערכת היחסים בין היהודים לערבים שבגליל?

- "אני לא חושב שקרה משהו בין העמים".

יש משבר?

- "בין הממשלות".

בין המערכת הממשלתית לבין הערבים בישראל?

- "כן, זו מכה נוספת המרחיקה את הערבים מהשלטון".

יש לכם גם תרעומת על הנציגות הערבית בכנסת?

- "כן. היא לא עבדה כמו שצריך. ייתכן גם שלא נתנו לה לעבוד כמו שצריך".

הם היו איתך בקשר?

- "כן. חלק גם באו לבקר".

והם התקבלו יפה?

- "כל מי שמגיע אלינו מתקבל יפה, זו המסורת. כל מי שמגיע לניחום אבלים מתקבל יפה".

מהממשלה הגיעו לנחם?

- "כן. הגיעו ארבעה שרים, כולל שר הפנים".

אמרת דברים קשים?

- "לא. אבל אמרתי שאני כועס על הממשלה".

מטעמים של נימוס, בגלל האבל?

- "תמיד אנחנו משתדלים לא לפגוע בכבוד האדם, במיוחד כשמדובר באורחים. הכבוד של האורח הוא מעל לכל".

אולי זה גורם להם לטעות ולא להבין את חומרת העניין?

- "יכול להיות. אבל אין בני אדם שלא יכולים להבין את חומרת העניין. אבל גם הם מבינים שקודם כל הערבים נותנים כבוד".

אתה מחכה שהממשלה תעשה משהו?

- "אני לא מחכה לכלום".

אתה יודע שלא יזוז כלום?

- "בטח".

אתה לא מצפה שמשוהו יקרה?

- "אני לא מצפה".

מישוהו מהשרים הבטיח משהו?

- "אף אחד לא הבטיח כלום".

ומה עם המנהיגות המקומית בנצרת?

- "היא לא עשתה שום דבר".

נצרת היהודית עזרה? באה לנחם?

- "לא אצלי".

אתה לא מרגיש שכנות ראויה או טובה עם נצרת היהודית?

- "זו שכנות טובה. אף פעם לא היו בעיות".

הכעס על המדינה שלך שהתגלגלה לתוך המלחמה ברור מדברך. האם באופן כללי אתה מרגיש מחובר למדינת ישראל?

- "אני מרגיש מחובר אבל גם מאוכזב".

בגדול אתה חלק ממדינת ישראל?

- "אני רוצה להרגיש חלק ממדינת ישראל. אבל אתה צריך להגן על המדינה שלך והיא צריכה להגן עליך".

הרגשת יותר ישראלי, יותר פלסטיני או יותר חלק מהאומה הערבית?

- "אני חלק מהאומה הערבית, אני קודם כל פלסטיני ואני גם ישראלי".

אתה ישראלי ברמה האזרחית?

- "אני מרגיש שאני ישראלי. אף פעם לא עברתי על החוק בישראל. אני מכבד את החוק בישראל ואת כל עם ישראל".

זאת אומרת שאחרי מרכיב הלאומיות נמצא מרכיב האזרחות הישראלית. אתה כועס היום על האזרחות הישראלית שלך?

- "בוודאי שכן. הם לא התנהגו אלי כאזרח ישראלי".

וזו דעה רווחת בנצרת?

- "אני מדבר על עצמי. אין מד"א בנצרת. לקח שלושת רבעי שעה עד שהגיע אמבולנס לילדים שלי. בעיר יהודית זה היה לוקח שלוש דקות".

אם הם לא שהידים - אז מה הם כן?

בשלב הזה נשאלתי אני על ידי עבד אלרחים למה התקשורת עשתה אותו אויב מדינת ישראל.

אנשים שמעו אותך מדבר בחריפות רבה אחרי שהילדים נספו. האם בנצרת הסכימו עם דבריך?

- "בטח. הם ראו כל מה שקרה כאן".

תקפו אותך קשות על הברכה שבירכת את נסראללה וקראת לו אחי.

- "אני לא בירכתי. אמרתי תודה לנסראללה על הבעת הצער שלו. התקשורת פירסמה שבירכתי אותו. לקחו דברי תודה - נימוס המקובל אצלנו, הפכו את זה לברכה, לתמיכה. לבגידה. כועסים שאני חושב שהילדים שלי שהידים? אם הם לא שהידים אז מה הם כן?"

הברכה היתה תודה על דברי ההתנצלות שלו?

- "כן. הוא גם התנצל באופן אישי".

היו לך קשרים ישירים עם אנשי החיזבאללה? מישהו קישר ביניכם אחרי האסון?

- "לא".

אתה כועס על נסראללה?

- "לא".

אחרי חודש, מה התחושות שלך כלפי החיזבאללה ונסראללה?

- "הם שם, במדינה שלהם, ואני במדינה שלי".

הם צדקו בחטיפת החיילים?

- "הם לא הצליחו לשחרר את החיילים שלהם במשא ומתן".

יש משהו שאתה רוצה להגיד למשפחות החטופים בישראל?

- "כן, שאני מאשים במצב את הממשלה שלהם, ומאחל להם מכל הלב שהילדים שלהם ישוחררו".

מה צריך להיות כדי שיהיה שלום עם לבנון?

- "ישראל צריכה להחזיר את כל האדמות ואת כל האסירים הלבנונים. באופן דומה יכול להיות שלום עם כל מדינות ערב".

מה אתה אומר ליהודים שחושבים שהחיזבאללה הוא חלק מניסיון איסלאמי כולל להרוס את מדינת ישראל כי זו מדינת העם היהודי?

- "זה לא נכון. לא שמעתי דבר שכזה. אין ניסיון איסלאמי כולל להרוס את מדינת ישראל. מדינת ישראל צריכה לעשות שלום גם עם לבנון וגם עם כל מדינות ערב".

